

VASILE ANDRIEȘ

VERONICA CLICHICI

EDUCAȚIA NONFORMALĂ:
ASPECTE CONCEPTUALE ȘI FUNCȚIONALE

Chișinău, 2020

Ministerul Educației, Culturii și Cercetării
Institutul de Științe ale Educației

VASILE ANDRIEȘ

VERONICA CLICHICI

**EDUCAȚIA NONFORMALĂ:
ASPECTE CONCEPTUALE ȘI FUNCȚIONALE**

Compendiu

Chișinău, 2020

CZU 37.015(075)

A 54

Aprobată spre editare
de *Consiliul Științifico-Didactic* al Institutului de Științe ale Educației

Lucrarea este elaborată în cadrul Proiectului 20.80009.0807.23:
*„Cadrul conceptual, metodologic și managerial al educației nonformale
în Republica Moldova”*

Coordonator științific:

VASILE ANDRIEȘ,

doctor în științe politice, cercetător științific superior

AUTORI:

Vasile Andrieș, dr., cerc. șt. superior

Veronica Clichici, dr., cerc. șt. superior

Referenți:

Maria Hadîrcă, dr., conf. cerc., IȘE

Aliona Afanas, dr., conf. univ., IȘE

Lilia Cebanu, dr., cerc. șt. coord., IȘE

Valentina Olaru, dr., Liceul Teoretic „Lucian Blaga”, mun. Chișinău

CUPRINS

Introducere	4
I. CONCEPTUALIZAREA ȘI DEZVOLTAREA DOMENIULUI EDUCAȚIEI NONFORMALE	8
1.1. Educația nonformală și informală: abordări teoretico-conceptuale.....	8
1.2. Particularitățile structural-funcționale ale învățării nonformale în contextul trilogiei: formal–nonformal–informal	18
1.3. Dezvoltarea cadrului politic al educației nonformale la nivel european	27
II. VALORIFICAREA EDUCAȚIEI NONFORMALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA DIN PERSPECTIVA ÎNVĂȚĂRII PE TOT PARCURSUL VIEȚII	38
2.1. Acțiuni metodologice de implementare a educației nonformale în învățământul general.....	38
2.2. Educația pentru timpul liber – element de realizare a procesului educației nonformale.....	45
2.3. Organizarea activităților extrașcolare din perspectiva parteneriatelor educaționale.....	50
2.3.1. <i>Actualitatea și importanța învățământului extrașcolar din Republica Moldova</i>	50
2.3.2. <i>Repere pedagogice de modernizare a managementului activităților extrașcolare</i>	52
2.3.3. <i>Rolul parteneriatului educațional în organizarea activităților extrașcolare</i>	58
CONCLUZII	61
Bibliografie	63

INTRODUCERE

Motto:

*„Educația formală vă va ajuta să supraviețuiți.
Autoeducarea te va conduce spre succes.”*

/Jim Rohn/

Prezentul compendiu își propune ca obiectiv abordarea multidimensională a conceptelor de educație nonformală și informală, examinarea specificului ENF în raport cu învățământul formal, precum și aspecte metodologice de implementare a educației nonformale în învățământul general.

Dreptul la educație reprezintă unul dintre cele mai importante drepturi ale omului, fiind parte a categoriei drepturilor civile, culturale, sociale, dar și politice. În aspect istoric, acest drept a evoluat de la o societate la altă, transformându-se treptat într-o obligațiune. Statele moderne introduc sistemul învățământului primar obligatoriu în vederea educării elementare a populației (alfabetizării) și formării cetățenilor în conformitate cu principiile statului național (democratic sau absolutist).

Educația nonformală (*în continuare: ENF – n.a.*) a fost cea de alternativă a învățământului public, înregistrând o evoluție durabilă, începând cu primele *cercuri, academii populare* și finalizând cu programe instituționale finanțate de Uniunea Europeană.

În paralel cu procesul educațional public (statal) au existat și există o multitudine de actori educaționali, a căror prestație este foarte importantă în formarea competențelor atât pentru copii, cât și pentru adulți.

Actualmente, procesul de educație nonformală înregistrează o gamă tot mai largă de beneficiari (persoane fizice sau juridice) și furnizori de servicii (ONG-uri, structuri publice sau private), aflați într-un proces de dezvoltare și competiție.

În spațiul pedagogic din Republica Moldova s-a scris desigur de puțin despre un domeniu de actualitate acută, cel al educației nonformale, care se dezvoltă, în ultimul timp, desigur de repede în contextul sociocultural. Totuși, la momentul

actual nu există un cadru conceptual, metodologic de implementare a managementului educației nonformale racordat la standardele internaționale. În acest context, studiul științific „*Educația nonformală: aspecte conceptuale și funcționale*” are ca scop elaborarea conceptualizării și valorificării metodologice la nivel de politici europene, în nevoia complinirii unei lipse în dinamica dezvoltării educației nonformale la nivel național.

Prezentul studiu intenționa o abordare multidimensională a subiectului. În acest sens, este examinată educația nonformală în calitate de formă sau tip de învățare, identificând particularitățile sale în raport cu educația formală și cea informală. Sunt relevate aspectele didactice și metodologice de organizare și desfășurare a procesului educativ nonformal, referindu-ne și la domeniul instituțional.

O altă componentă a vizat evoluția științifică a nonformalului și informalului, și anume modul în care educația nonformală devine categorie a științelor ale educației, fiind elaborat conceptul și dezvoltate teoriile (majoritatea în contextul trilogiei formal–nonformal–informal). În acest sens, menționăm că mai mulți autori aveau temerea că educația nonformală poate intra în competiție și crea o concurență reală celei formale. Totodată, majoritatea susțin că educația nonformală vine să completeze procesul educațional formal.

Cea de-a treia componentă s-a referit la examinarea procesului de evoluție a educației nonformale în calitate de fenomen și formă de învățare, dar și ca politică educațională. A fost prezentat parcursul istoric în cadrul organismelor internaționale și europene, o atenție majoră fiind atrasă evoluției ENF în politicile și strategiile educaționale ale Uniunii Europene, care au condus la recunoașterea și afirmarea educației nonformale.

Actualitatea studiului este determinată de procesul integrării europene a țării noastre și aplicarea standardelor europene inclusiv în domeniul educațional și cel de tineret, din perspectiva învățării permanente. Prin urmare, reflectarea strategiilor UE în domeniul educației nonformale, reprezintă o componentă importantă a cercetărilor în Republica Moldova.

Cel de-al doilea capitol s-a referit la conturarea educației nonformale în Republica Moldova, axându-se preponderent pe categoria de elevi, în calitate de beneficiari ai proceselor educaționale nonformale. În acest sens, au fost scoase în evidență următoarele aspecte:

- *Acțiuni metodologice de implementare a educației nonformale în învățământul general* – vizează unele oportunități de dezvoltare a cadrului metodologic al educației nonformale, ceea ce actualmente lipsește la nivel național. Pentru eficientizarea sistemului și procesului de învățământ general sunt abordate integralizarea formelor educației formale–nonformale–informale prin competențele-cheie / transversale, conform Codului Educației. În învățământul general național, realizarea educației nonformale este transpusă didactic prin oferta acțiunilor pedagogice ale activităților extrașcolare. Responsabilitatea organizării acesteia la nivel de calitate îi revine factorilor de decizie și tuturor actorilor ai învățământului general.
- *Educația pentru timpul liber – element de realizare a procesului educației nonformale* – analizează funcționalitatea didactică a educației pentru timpul liber – una dintre dezi-deratele noilor educații – abordată în contextul învățării pe tot parcursul vieții. Deși abilitățile acestei noi educații într-o societate postmodernă, numită era digitalizării sau societatea bazată pe cunoaștere, valorifică timpul liber ca valoare fundamentală necesară persoanei. Pentru sistemul de învățământ din Republica Moldova la nivelul competențelor cheie / transversale, competența de gestionare a valorii timpului liber poate fi introdusă pentru a îmbunătăți calitatea vieții umane prin diferite activități transversale școlare.
- *Organizarea activităților extrașcolare din perspectiva parteneriatelor educaționale* – expune esența cercetării științifice privind organizarea activităților extrașcolare din perspectiva parteneriatelor educaționale. În contextul învățării pe tot parcursul vieții, idealul educațional nu poate fi realizat fără o legătură strânsă între stabilirea armonioasă a parteneriatelor – *școala, familia, comunitatea* – care sunt pilonii principali pentru dezvoltarea și educarea personalității umane. Experiențele internaționale susțin că activitățile extrașcolare

realizate în timpul liber al elevului, în general, au cel mai larg caracter inter- trans- și pluridisciplinar, ce oferă cele mai eficiente modalități de formare a caracterului copiilor/ elevilor încă din clasele primare. Rolul primordial în stabilirea relațiilor de colaborare dintre părinți, elevi, profesori și comunitate privind organizarea activităților extrașcolare îi revine managerului instituției școlare, care asigură o implicare activă în lansarea proiectelor de parteneriat educațional. Astfel, organizarea timpului elevului pentru diverse activități extrașcolare îi revine parteneriatului școală-familie, care este fundamental pentru buna funcționare a sistemului educațional și succesul școlar al elevilor, dar și posibilitățile de implicare a părinților în viața școlii, dar și a comunității.

Prin urmare, rezultatele cercetării studiului pot fi aplicate în constituirea/elaborarea unor noi documente de politici educaționale în domeniul nonformal.

Compendiul prezentat servește drept suport analitico-științific privind renovarea conceptualizării domeniului educației nonformale la nivele europene, precum și suport metodologic de valorificare a acestui domeniu relevant în cadrul „învățării pe tot parcursul vieții” la nivel național, destinat managerilor școlari, cadrelor științifice și didactice, concepturilor de curriculum în domeniul educației nonformale axat pe domenii și profiluri specifice atât pentru instituții de învățământ, cât și pentru instituții nonformale (centre de creație, cluburi, studiouri etc.).

I. CONCEPTUALIZAREA ȘI DEZVOLTAREA DOMENIULUI EDUCAȚIEI NONFORMALE

1.1. Educația nonformală și informală: abordări teoretico-conceptuale

Conceptualizarea educației nonformale este lansată la finele anilor '60 ai sec. XX prin lucrarea *Criza mondială a educației: analiză sistemică* („*The World Educational Crisis: A Systems Analysis*”), elaborată de Philip Coombs. Autorul abordează problema educației ca proces al învățării, prin prisma decalajului dintre sistemele educaționale la nivel global, menționând provocările statelor Lumii a treia. În opinia sa, o dificultate majoră este cea a insuficienței financiare de dezvoltare a sistemului școlar. Din acest considerent, se pledează pentru dezvoltarea modelelor de învățământ nonformal, promovează ideea educației informale, care depășește cadrul instituțional. Se corelează cu ideea educației adulților, subliniind importanța experienței. În cadrul analizei sale, este atribuit locul și rolul funcțional al fiecărei forme educaționale. Educația informală pare a fi prima modalitate educațională, prin care totul începe, dominând logica învățării pe tot parcursul vieții. Totodată, educația informală nu asigură orice tip de învățare și depinde de ceea ce poate oferi mediul local.

P.H. Coombs nu consideră informalul ca o specificitate a societăților rurale sau tradiționale. Dimpotrivă, în viziunea sa învățarea informală este mai importantă în centrele urbane cu asigurare mediatică și diversitate de populație. Autorul realizează o diferențiere a conceptului în funcție de tipurile de națiuni: industrializate sau în curs de dezvoltare. Potrivit lui, educația nonformală și cea informală, în țările industrializate este menită să compenseze și să completeze deficiențele din sistemul formal de educație, spre a satisface:

- Mobilitatea forței de muncă, precum și angajarea șomerilor;
- Creșterea capacității profesionale și sporirea productivității;
- Creșterea calității vieții.¹

¹ Brougère G., Bézille H. De l'usage de la notion d'informel dans le champ de l'éducation. In: *Revue française de pédagogie*, Nr. 158 | janvier-mars 2007. Disponibil: <http://journals.openedition.org/rfp/516>

Națiunile în curs de dezvoltare, datorită caracteristicile lor distincte, folosesc educația non-formală ca pe un mijloc de a compensa lipsa unei baze solide a sistemului de învățământ, cu concentrarea atenției asupra persoanelor care nu au avut acces la învățământ, sau celor care au abandonat prematur școala (dar care caută, totuși, să se reintegreze într-un model educațional).

Criticile la adresa sistemului formal de școlarizare au devenit populare la sfârșitul anilor '60. Subiectul este dezvoltat de Ivan Illich în lucrarea publicată în 1971 „*Deschooling society*”, („Societatea fără școală”). Atacând școlile ca instituții de dezvoltare, consideră educația parte a unei noi ordini sociale, în care consumul este un scop în sine și urmează a fi înlocuit de raporturi umane dotate cu semnificație. Illich susține că educația ar trebui să fie o entitate liberă, controlată de cel ce învață și nu o instituție care subordonează omul societății. Astfel, autorul pledează pentru înlocuirea tuturor școlilor cu rețele de învățare, formate pe baza mecanismelor de schimb și a serviciilor *peer-to-peer* (învățarea de la egal la egal).

„Ieșind din școală sau fiind în afara ei, toată lumea învață să trăiască, învață să vorbească, să gândească, să iubească, să miroase, să se joace, să înjure, să se descurce, să lucreze”. Pentru Illich, valoarea formativă a experienței zilnice este contrapusă critic instituției de învățământ, care depozitează actorii de formarea lor, care „filtrează educația”. Pledează pentru o societate fără școală în favoarea resurselor formative ale comunităților locale, încurajând dezvoltarea propriilor „cadre educaționale”. Este necesar să ne bazăm pe participarea tuturor: „cunoștințele nu derivă din instrucțiuni impuse; ele sunt mai curând efectul participării neconstrânse, al relației cu un mediu plin de semnificație”.²

În aceeași perioadă și Paulo Freire abordează problema caracterului opriment al educației formale. Autorul este interesat de dezvoltarea unui model teoretic, permițând înțelegerea procesului prin care Educația formală, de rând cu alte instituții, este utilizată pentru oprimarea celor pe care trebuie să-i ajute. Opera sa i-a inspirat pe mai mulți cercetători de a determina modalități practice și utile în domeniul democratizării învățământului.³

Demersurile teoretice privind conținutul conceptului de „educație nonformală” sunt influențate de schimbările din mediul socio-cultural,

² Illich I. *L'enseignement, une vaine entreprise*. In: *Oeuvres complètes*. Vol. 1. Paris: Fayard, 2004, pp. 127-141.

³ Evans D.R. *La planification de l'éducation non formelle*. UNESCO. Paris: Institut International de Planification de l'Education, 1981.

atitudinile țintă, direcțiile de dezvoltare teoretică, inclusiv în domeniul metodic și metodologic. Dezvoltarea teoriei educației nonformale se realizează pe baza diferitelor abordări (contextuală, activitate personală, dialog, competență, funcțională, socio-culturală, umanistă, comparativă, informațional-tehocratică, psihologică etc.), permițând studierea multilaterală a fenomenului pedagogic.

Mai mulți autori echivalează educația cu învățarea (*learning*) și nu cu școlarizarea (*schooling*). Este vorba de o viziune funcțională a educației, încercând a răspunde la întrebarea unde și când se realizează învățarea (P.H. Coombs & M. Ahmed)⁴. Autorii se referă la educație (formală, non-formală, informală), dar subînțeleg procesul de învățare. Educația este definită implicit ca orice situație (indiferent de statutul său) care permite învățarea și este vorba despre două laturi ale aceleiași realități.

Pentru P.H. Coombs și M. Ahmed, „educația este inerentă procesului de învățare pe tot parcursul vieții, începând din copilărie și continuând cu maturitatea. Este evident că cea mai mare parte a cunoștințelor sunt dobândite pe parcursul vieții, în afara școlii (educație formală) și în afara altor procese educaționale organizate (educație nonformală). Indivizii învață mai întâi din experiențele cotidiene și din multiplele surse educaționale ale mediului lor: familie și vecini, muncă și joacă, activități religioase, piață, ziare, cărți, festivități, emisiuni și mass-media”.

Astfel, potrivit unui sondaj din 2005 prezentat de Eurobarometru, contextele în care europenii cred că au învățat ceva în ultimele douăsprezece luni sunt:

- acasă (69%),
- întâlniri informale (63%),
- activități de agrement (50%),
- comunicare în cadrul colectivului (44%),
- deprinderi noi la locul de muncă (41%),
- biblioteci sau centre social-culturale locale (31%),
- instruire formale la locul de muncă (18%),
- cursuri sau seminarii într-o instituție de învățământ (17%).

Prin urmare, o modalitate de învățare eficientă și cuprinzătoare este educația informală, care nu trebuie confundată cea nonformală.⁵

La finele anilor '60 ai sec. XX, nonformalul și informalul devin catego-

⁴ Coombs P.H., Ahmed M. *Attacking Rural Poverty, How Nonformal Education Can Help*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1974, p. 232.

⁵ *Apud*: Современное образование: актуальные вопросы, достижения и инновации: сборник статей XXIX Международной научно-практической конференции. Пенза: МЦНС „Наука и Просвещение”, 2019, с. 74-76.

rii esențiale ale științei educaționale, fiind abordate atât la nivel teoretic, cât și din perspectiva politicilor educaționale. Coombs este cel care lansează în anii '70 trilogia „formal, nonformal, informal”. Datorită lucrărilor sale, se constituie o bază de referință științifică a educației informale, preluată de organizațiile internaționale în acordarea programele de ajutor în materie educațională pentru țările în curs de dezvoltare. Educația informală s-a referit inițial la alfabetizarea populației fie parțial, fie totalmente lipsită de acces la învățământul instituțional. Având un caracter pragmatic, ea a fost asociată cu cea tradițională, cu elemente ancestrale, cultivate în familiile sau satele țărilor din Lumea a treia sau în curs de dezvoltare.

Astfel majoritatea cercetărilor din această perioadă sunt axate pe definirea nonformalului/informalului și identificarea particularităților acestui tip de învățare. O altă direcție, reiese din tendințele anilor '60 și vizează compararea cu domeniul formal. Astfel, o serie de autori sunt tentați să susțină că educația nonformală este capabilă să-i creeze o concurență reală celei formale, din care considerent se înregistrează tensionare și chiar confruntare.

Pentru unii autori, bunăoară A. Pain, absența intenționalității este cea care definește informalul. A. Tough reliefează lipsa instituționalizării, alții (P. Greenfield & J. Lave) susțin că domeniul informal reprezintă totul ce este diferit de cel școlar, în timp ce D. Poizat exclude orice tangență cu sfera instituțională (structuri asociative, centre, cluburi etc.).

Prin urmare, există o gamă variată de abordări, mai mult decât atât, pot fi identificate diferențe chiar în interiorul conceptului. Astfel, D.W. Livingstone face o distincție între *explicit informal learning* (învățarea informală explicită) și *tacit informal learning* (învățarea informală tacită). Prima expresie o corelează cu noțiunea de *self-directed learning*, fiind apropiată de noțiunile autoinstruire și autodidactică. Prin urmare, chiar dacă procesul nu se desfășoară în cadrul unei instituții, este prezentă intenția, efortul și voința. Cea de-a doua expresie presupune un proces involuntar, inconștient și eventual.

Th. Ardouin conceptualizează educația nonformală ce pe o „inginerie a dezvoltării”, conținând următoarele elemente-cheie: definirea obiectivelor și schițarea unor finalități, axarea pe cursant și interesele sale, estimarea mediului și actorilor, abordarea interactivă și continuă, interacțiunea cu spectrul politic, organizare și funcționalitate, deschidere socială și culturală.⁶

⁶ Ardouin T. Education non formelle et apprentissages tout au long de la vie. In: *Education permanente*, 2014, n° 199, pp. 67-68.

Educația nonformală are un sens profund doar atunci când satisface o cerere socială (dinamică ascendentă), fiind axată și pe o strategie politică (dinamică descendentă), ambele interacționând cu o a treia axă, ce constă din două orientări: dezvoltarea colectivă și dezvoltarea individuală.

Fiind un model specific de formare, educația nonformală ar trebui să articuleze patru aspecte fundamentale: dreptul omului la educație; educația ca și condiție a dezvoltării economice și sociale; instruirea ca mod de reflectare a nevoilor personale; educația drept aspect aplicativ al științelor umanitare.⁷

Axându-se pe abordarea sociologică, Simmel examinează sistemul educațional prin prisma „universurilor sociale” și propune următoarele.⁸

Tabelul 1. Universurile sociale ale educației și sursele de învățare

Universurile sociale ale educației și sursele de învățare			
<i>Sferele de învățământ Tipurile</i>	Educație	Muncă	Societate
Educația formală	Formare inițială, diplomă de bacalaureat, diplomă de studii superioare	Certificare profesională (<i>grad, titlu etc.</i>)	
Educație nonformală	Acțiuni și dispozitive de socializare și de profesionalizare (<i>fără certificare</i>)	Acțiuni și dispozitive de socializare și de profesionalizare (<i>fără certificare</i>)	Acțiuni și dispozitive de învățare și de socializare (<i>fără certificare</i>). Educație populară
Educație informală	Socializare, norme socio-educative	Socializare, norme socio-educative	<i>Habitus</i> , capital social și cultural, socializare.

O abordare complexă a celor trei termeni, a fost realizată în 2003 de către Helen Colley, Phil Hodgkinson și Janice Malcom în cadrul unui studiu pentru *Learning & Skills Development Agency*, demonstrând dificultatea unui consens atât lexical, cât și conceptual.

Colley și col. menționează: *în esență, în cadrul acestei dimensiuni teoretice există două direcții de gândire care se suprapun: procesul de învățare; și natura cunoștințelor învățate. Se presupune că ambele sunt corelate, nu numai între ele, dar și cu diverse structuri de învățare. În cadrul*

⁷ Honoré B. *Vers l'œuvre de la formation*. Paris, L'Harmattan, 1992, pp. 193-194.

⁸ Dortier J.-F. Sciences de la forme, une histoire oubliée. In: *Sciences humaines*, 2007. n° 181, pp. 48-53.

acestor demersuri, învățarea formală combină cunoștințele cu procesele de învățare centrate pe predare sau instruire în cadrul instituțiilor de învățământ specializate, cum ar fi școli, colegii sau universități. Învățarea informală include practicile sociale cotidiene și cunoștințele obținute zi cu zi, desfășurându-se în afara instituțiilor de învățământ.⁹ Autorii analizează peste zece lucrări ale unor cercetători notorii, care au operat cu aceste concepte (Eraut, Beckett și Hager, Hodgkinson și Hodgkinson, Simkins, Hunt, Stern și Sommerlad, Livingstone), intervenind cu două constatări. Prima – majoritatea cercetătorilor utilizează doar două concepte: formal și informal (Numai Livingston le folosește pe toate trei).

A doua constatare, cercetătorii nu folosesc aceiași parametri pentru a defini formalul, informalul sau nonformalul. Din acest considerent, Colley și col. identifică douăzeci de parametri, care ar permite analiza situațiilor sau activităților de formare și învățare nonformală, precum:

- Educație sau non-educație;
- Locație (spații educaționale sau comunitare);
- Intenționalitatea/activitatea cursantului/profesorului (voluntarism);
- Extinderea planificării sau structurării intenționate;
- Natura și amploarea evaluării și acreditării;
- Perioade de învățare;
- Măsura în care învățarea este tacită sau explicită;
- Măsura în care învățarea este specifică contextului sau generalizabilă/transferabilă;
- Face sau nu parte dintr-un curs;
- Rezultatele sunt măsurabile, indiferent dacă învățarea este colectivă/colaborativă sau individuală;
- Statutul cunoștințelor și învățării;
- Natura cunoașterii;
- Relațiile profesor-elev;
- Abordările pedagogice;
- Medierea învățării – de către cine și cum;
- Scopuri și interese pentru a satisface nevoile grupurilor dominante sau marginalizate;
- Localizare în cadrul unor relații de putere mai largi.

În baza rezultatelor obținute, autorii au dezvoltat o metodă de analiză,

⁹ Colley H., Hodgkinson P., Malcom J. *Informality and Formality in Learning: A Report for the Learning and Skill Research Centre*. Leeds: University of Leeds, 2003, pp. 143-144. Disponibil: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.2304/elea.2006.3.1.51>

grupând cei douăzeci de parametri în patru categorii (proces, locație și cadru, scop și conținut); parametrii fiecărei categorii pot varia de la formal la informal, în funcție de situație.

Potrivit lui B. Rogoff, mulți autori manifestă tendința de asimilare a informalului cu extrașcolarul. Aceasta reiese din influența dominantă a lui Vygotski, care limitează diferența dintre cele două noțiuni.¹⁰ Potrivit lui A. Poizat, „Este obișnuit să se desemneze prin nonformal orice sector educațional organizat în afara cadrului instituțional al școlilor. Există alte instituții mai puțin formale decât școala (asociații, organizații comunitare) care dezvoltă obiective educaționale foarte structurate și explicite, ce pot fi calificate ca formal, dar și nonformal. Este necesară delimitarea lor de alte instituții, precum familia, strada, sau mediul ambiant, care de fapt, oferă educație informală.”¹¹

Subiectul familiei este examinat de Willet & Sefton-Green, care se întreabă de ce ceea ce pare a fi prin excelență de ordinul informalului și anume, învățarea pre-școală este insuficient abordată. Autorii de referă la jocurile distractive, comunicarea cu părinții sau rudele etc.¹²

S. Gasse examinează conceptele de educație formală, nonformală și informală prin intermediul celor patru criterii majore:

- existența unei instituții naționale (sistemul școlar și universitar);
- existența structurilor organizate (*școlare sau altele: ONG-uri, asociații, extrașcolare, sănătate, populare, profesionale etc.*)
- identificarea unui anumit public țintă (*grup de vârstă, populație specifică*)
- obiectivul educației cu o intenționalitate lizibilă (*cunoștințe preconizate, program, recunoașterea învățării anterioare*).¹³

În opinia sa, educația nonformală ar avea următoarele caracteristici:

- voluntară;
- accesibilă tuturor (în mod ideal);
- un proces educațional organizat;

¹⁰ Rogoff B. *The Cultural Nature of Human Development*. Oxford: Oxford University Press. 2003.

¹¹ Brougère G., Hélène B. De l'usage de la notion d'informel dans le champ de l'éducation. Note de synthèse. In: *Revue française de pédagogie*, Nr. 158, janvier-mars 2007. Disponibil: <https://journals.openedition.org/rfp/355>

¹² *ibidem*

¹³ Gasse S. L'éducation non formelle: genèse d'une interaction entre les faits et idées dans les pratiques éducatives. In: Astolfi J.-P., Houssaye J. *Les idées et les faits font-ils des histoires en éducation?* Penser l'Éducation, Hors Série. Paris, 2007, pp. 167-169.

- participativă;
- centrată pe cursant;
- bazată atât pe învățarea individuală, cât și pe cea de grup, ca parte a unei abordări colective;
- cuprinzătoare și orientată spre proces;
- bazată pe experiență și acțiune;
- vizează dobândirea de abilități de pregătire pentru viață și cetățenie activă;
- axată pe interesele și necesitățile participanților.

Începând cu anii 2000, demersurile teoretice tot mai puțin intervin cu abordări definitorii și structurale ale educației nonformale/informale. Autorii sunt mai mult interesați de procesele de reformare a instituțiilor școlare, corelarea lor cu realitățile social-economice și evoluția în direcția nonformalului. Astfel, școala în calitate de principal agent educațional urmează să inițieze și implementeze proiecte de parteneriat cu familia și comunitatea. Unul dintre marii teoreticieni și reformatori a fost Sir Ken Robinson, care le sugerează guvernanților următoarele:

- regândirea principiului fundamental pe care este construită educația, cel de tip industrial, liniar, standardizat, cu accent pe disciplinele de studiu relevante pentru piața muncii;
- promovarea în școli a creativității în cadrul unui demers planificat și pe baza unor strategii specifice care să includă tehnici de dezvoltare a creativității;
- ieșirea dintr-o cultură a controlului, a comenzii, care impune școlilor ce să facă și acordarea de autonomie la nivel local;
- schimbarea metaforelor și ieșirea din obsesia testelor standardizate – „*great education is much more like agriculture than it is like manufacturing*”;
- rolul guvernanților este acela de a crea condițiile în care școlile, directorii și profesorii să își îndeplinească responsabilitățile la nivel local – să optimizeze procesul de învățare, să implice comunitatea și, ca urmare, să ridice nivelul de pregătire al elevilor;
- sistemul de educație se poate schimba cu adevărat de jos în sus, nu de sus în jos.¹⁴

În lucrarea „*Creative Schools – Revolutionising Education from the Ground Up*” din 2015 (*Școli creative – Revoluția de bază a învățământului*),

¹⁴ Robinson K. *O lume ieșită din minți. Revoluția creativă a educației*. București: Editura „Publica”, 2011. Disponibil: <http://www.publica.ro/ken-robinson-o-lume-ieșita-din-minti.html>

autorul menționează: „Când sunt duse la extrem, metodele tradiționaliste de educație se concentrează aproape în întregime pe lumea din afară și acordă prea puțin interes lumii interioare a copilului. Punând preț doar pe abilitățile de ordin academic, aceste metode pot marginaliza alte forme de a ști și a cunoaște (muzica, mișcarea, atletismul, poezia, imaginea, practica și restul) și talentele și pasiunile corespunzătoare pe care copiii le au. Pot marginaliza nevoia copiilor de a-și exprima propriile sentimente și de a lucra în mod creativ cu colegi de-ai lor. Deși copiii se nasc cu darul de a învăța, mulți dintre ei abandonează școala înainte de absolvire. Iar motivele principale sunt plictiseala și lipsa de motivație. Mulți tineri sunt victimele agresiunii și intoleranței. Mulți suferă de depresie și mulți se sinucid. Toate aceste probleme sunt accentuate (de) și, în multe cazuri, își au originea într-o cultură școlară care ignoră viețile interioare. Iar în educație asta nu se numește centrare pe copil.”¹⁵

S. McLeod intervine în 2015 cu o abordare psihologică, susținând că implicarea în procesul de învățare nonformală și informală este provocată de interesul cognitiv și care la diferite etape ale vieții umane conține diverse valențe, caracter și comportamente.¹⁶ Autorul face referință la teoria lui Kolb despre învățarea experiențială.

David Kolb și-a publicat modelul stilurilor de învățare în 1984, din care a dezvoltat inventarul său de stiluri de învățare, declarând că învățarea implică achiziția conceptelor abstracte care pot fi aplicate flexibil într-o serie de situații. În teoria sa, imboldul pentru dezvoltarea de noi concepte este dat de noi experiențe. Învățarea experiențială este procesul prin care **cunoașterea** este creată prin **experiența directă**, mai specific, ea este definită ca învățare prin reflecție asupra celor experimentate.

Chiar dacă în textele sale nu utilizează termenii *educație nonformală și informală*, autorul oferă o viziune fundamental diferită asupra procesului de învățare față de teoriile clasice, care plasează individul într-o ipostază pasivă, ca receptor de informație și poate fi considerat unul din precursorii abordării nonformale. **Învățarea experiențială** este reprezentată sub forma unui ciclu, în cadrul căruia se trece prin cele **4 etape**¹⁷:

¹⁵ Tîrcă A. *Ce am învățat de la Sir Ken Robinson*. Disponibil: <https://republica.ro/ce-am-Invatat-de-la-sir-ken-robinson>

¹⁶ McLeod S. Cognitive Approach. In: *Simply Psychology*, 2015. Disponibil: <https://simplypsychology.org/cognitive.html>

¹⁷ Kolb D. *Experiential Learning as the Science of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.

Figura 1. Reprezentarea învățării experiențiale în formă de ciclu

1. Etapa *Experienței / Explorare.*

Constă în alegerea de către formator a celei mai potrivite activități, aceea care atinge cel mai bine obiectivul urmărit formulat în urma înțelegerii nevoilor reale de învățare a grupului. Rolul formatorului este de a crea cadrul propice și de a facilita, prin întrebările adresate participanților, accesul conștient la experiența propriu-zisă.

2. Etapa *Reflectării asupra experienței.*

În această fază, participanții extrag informațiile generate în etapa 1, împărtășind idei și reacții. Ei vor utiliza aceste informații în faza următoare, pentru a dezvolta chei ale învățării subiectului abordat, dar mai întâi au nevoie să exploreze experiența, prin observare, reflecție. Rolul formatorului este de a se asigura că aspecte importante legate de experiență nu sunt ignorate.

3. Etapa *Generalizării experienței / Conceptualizare.*

În această etapă, participanții au nevoie să interpreteze ceea ce s-a discutat în faza 2, cu scopul de a determina care sunt lecțiile învățate. Participantul va internaliza mai bine noutățile învățate dacă membrii grupului vor identifica răspunsuri pentru ei înșiși, formatorul ajutând la extragerea concluziilor corecte în legătură cu subiectul.

4. Etapa *Experimentării conștiente*.

Pentru ca participantul să simtă că sesiunea a avut niște semnificații, e necesar să raporteze ceea ce a învățat / noile cunoștințe la propriile situații de viață. În timpul fazei 4, participantul face conexiuni între situațiile create în atelierul de formare și situațiile din lumea reală.

Actualmente, învățarea experiențială în școli este tot mai mult asociată cu procesul și metodele nonformale și informale de educație, fiind constituite chiar strategii și lansate proiecte. În acest sens menționăm „*Think Global School*” – școală liceală ambulantă de 4 ani care, în fiecare semestru, își desfășoară cursurile într-o altă țară. Studenții sunt implicați în învățarea experiențială prin activități ca ateliere de lucru, schimburi culturale, vizite la muzeu și expediții în natură. Un alt exemplu ar fi „Școala Dawson” din Boulder, Colorado, care dedică 2 săptămâni din fiecare an școlar învățării experiențiale. Studenții vizitează statele vecine pentru a se implica în munca în folosul comunității, pentru a vizita muzee și instituții științifice și pentru a practica mersul cu bicicleta pe munte, drumețiile și mersul cu canotajul.

Cel mai recent exemplu este proiectul „Școala altfel”, practicat în toate grădinițele și școlile din România, fiind un program național al cărui scop este să contribuie la dezvoltarea competenței de învățare și a abilităților socio-emoționale în rândul copiilor preșcolari/elevilor. Proiectul presupune că orice instituție, timp de o săptămână desfășoară activități cultural-educaționale altfel decât cele obișnuite (vizite la muzee, deplasări turistice etc.).

1.2. Particularitățile structural-funcționale ale învățării nonformale în contextul trilogiei: formal–nonformal–informal

Termenul modern de educație trebuie să întrunească trei criterii:

- autodeterminarea;
- participarea la dezvoltarea socială;
- asumarea responsabilității individuale.

Astăzi **școala** continue să fie considerată instanța suverană în domeniul educației, chiar dacă pe parcursul secolului trecut, dar și prezent a înregistrat multiple reformări și transformări. Deseori, activitățile extracurriculare și extrașcolare sunt percepute în cel mai bun caz ca un instrument complementar util (deseori, de petrecere a timpului liber), dar nu și un partener educațional egal. Dezvoltarea social-economică a societății solicită noi modele de sisteme educaționale, de formare profesională, de

formare avansată a învățătorilor, care potrivit exigențelor epocii trebuie să fie continue și adaptate la noile obiective ale învățământului școlar.

Din acest considerent, în prezent procesul de formare, educație și îngrijire este tot mai frecvent asigurat prin conjugarea eforturilor familiei, asociațiilor și școlii. Un concept modern mai vast al educației ia în considerare relațiile dintre educația în familie, structurile asociative, instruirea școlară și învățarea în timpul liber.¹⁸

Educația formală este cea care se desfășoară într-un context organizat și structurat (de exemplu într-o instituție de învățământ sau de formare, sau la locul de muncă) și care este desemnată în mod explicit ca învățare (în termeni de obiective, timp și resurse). Educația formală se realizează în funcție de planuri, programe și manuale școlare, pe baza de orare și de evaluări, „acestea exprimându-se în moduri diferite: note, calificative, aprecieri, caracterizări”. Potrivit conceptelor moderne, misiunea școlii nu se limitează doar la transmiterea cunoștințelor, dar acoperă următoarele dimensiuni: instruire, socializare și calificare. Mediul extrașcolar promovează în mod evident procesele educaționale (observarea, imitația, explorarea...).

Experții Consiliului Europei au promovat următoarea definiție a educației nonformale: „*Un program planificat de educație personală și socială, menit să îmbunătățească o serie de competențe și aptitudini, dezvoltate în afara sistemului de învățământ formal, dar care îl completează*”. Participarea este voluntară, iar programele sunt puse în aplicare de facilitatori instruiți din sectorul voluntar și/sau din sectorul public; aceste programe ar trebui monitorizate și evaluate sistematic, iar experiența acumulată ar putea fi recunoscută și printr-o diplomă. Educația nonformală se referă de obicei la implicarea tuturor în procesul de educație continuă.

Prin urmare, educația nonformală acoperă două realități diferite: pe de o parte, activitățile educaționale care se desfășoară în afara sistemului de învățământ formal (de exemplu, o conferință privind drepturile sociale organizată de o asociație) și, pe de altă parte, experiența acumulată în exercitarea responsabilităților în cadrul unei organizații voluntare (de exemplu, ca membru al unui ONG, specializat în protecția mediului).

Prin intermediul diverselor activități de educație nonformală, este posibilă acumularea experienței, care poate fi comparată cu experiența profesională formală și care ar trebui recunoscută ca atare. Aceste activi-

¹⁸ *Une éducation globale. Pour une meilleure reconnaissance de l'éducation au sein des activités de l'enfance et de la jeunesse.* CSAJ. Berne, 2012. Disponibil: www.sajv.ch/fr/politique/domaines-de-travail/benevolat/education-non-formelle/

tăți includ luarea deciziilor și negocierea democratică, participarea, dezvoltarea personală și contribuie la dobândirea de calități precum angajamentul, participarea, responsabilitatea, solidaritatea, conștientizarea democratică, motivația, inițiativa, emanciparea și dezvoltarea autonomiei, creativitatea, respectul, toleranța, conștientizarea interculturalității, gândirea critică, independența intelectuală și încrederea în sine.

Activitățile de educație nonformală și informală în domeniul tineretului sunt complementare sistemului de educație formală, evidențiindu-se printr-o abordare participativă, fiind centrate pe cursant, realizate în mod voluntar, corelate cu aspirațiile și domeniile de interes ale tinerilor.

Constatăm că majoritatea varietăților educației informale și nonformale se desfășoară atât în cadrul, cât și în afara unei instituții publice, dar sunt vag reflectate într-un curriculum de învățământ formal, constituind obiectul unor controversate discuții, inclusiv prin afirmații de amenințare și destabilizare a formei instituționale existente.

Mai mulți specialiști susțin că termenul de „educație informală” este ambiguu în aspect semantic. La prima vedere, pare să solicite o definiție negativă, datorită prefixului „in”: „educație informală” se referă la ceea ce nu este formal, sau că nimic nu poate fi lipsit de formă, în special în educație. În plus, expresia „educație informală” se opune explicit și radical celei de „educație formală” și, prin urmare, nu pare să poată menține o relație cu aceasta.

În fine, în detrimentul acestui termen, se poate susține că „educația informală” are o oarecare confuzie cu „educația nonformală”, a căror utilizare este uneori distinctă, alteori identică. De asemenea, o primă abordare lexicală pare a merge mai degrabă împotriva utilizării acestui termen. Cu toate acestea, este dificil să refuzi utilizarea în mod direct și trebuie să explicăm de ce îl folosim.

Copiii și tinerii sunt din firea lor curioși și vor să învețe din proprie inițiativă. În prezent, se operează cu conceptul de „**copil și tânăr competent**”, fiind unul fundamental pentru educația nonformală. Copiii și tinerii sunt astfel considerați partenerii sociali competenți ai adulților, iar maturii manifestă încredere în ceea ce privește responsabilitatea și autodeterminarea lor. Scopul lucrului cu copiii și tinerii constă în stimularea experiențelor educaționale, respectând interesele elevilor. Mai mult chiar, în cadrul învățării nonformale, copiii și tinerii trebuie stimulați în formularea propriilor interese și interacționarea cu mediul social prin activități comunicaționale și de cooperare.

Procesul de educație nonformală este organizat în cadrul centrelor de creație sau de îngrijire a copiilor, organizațiilor de tineret, cluburilor

de interese etc., unde **se desfășoară activități pedagogice planificate**. Astfel, acest tip de educație este marcat de propriile metode, abordări și câmp de acțiune. Poate avea loc în diferite contexte și în diferite tipuri de activități, interacționând și completând educația formală și contribuind la învățarea pe tot parcursul vieții.

Tabelul 2. Contextele de realizare a educației nonformale¹⁹

	Context școlar (școli, colegii, universități)	Context extrașcolar (case și centre de creație, biblioteci, centre de îngrijire, organizații de tineret și structuri asociative...)	Context privat (familia, prietenii, hobby-ul...)
Activități formalizate	<ul style="list-style-type: none"> - Lecții/Cursuri; - Formări profesionale; - Activități extracurriculare. 	<ul style="list-style-type: none"> - Dezvoltare personală; - Formări în domeniul copii și tineret (<i>leadership, moderator formare profesională</i>); - Serviciul de voluntariat; - Școli de arte; - Cluburi sportive; - Tabere de vară. 	
Activități semi-formalizate	<ul style="list-style-type: none"> - Activități în cadrul proiectelor școlare (<i>consiliul elevilor, ateliere, spartachiade</i> etc.); - Activități sociale și comunitare în mediul școlar (<i>târguri de caritate, acțiuni ecologice, activități de voluntariat</i> etc.); - Excursii. 	<ul style="list-style-type: none"> - Activități în cadrul proiectelor gestionate de structurile asociative pentru copii și tineret; - Angajarea în cadrul unei organizații de tineret; - Vizitarea muzeelor, teatrelor, centrelor de agrement. 	<ul style="list-style-type: none"> - Colaborarea școlii cu familia; - Muzeu; - Concerte; - Excursii.
Activități neformalizate	<ul style="list-style-type: none"> - Contacte cu colegii și prietenii în școală; - Traiul în căminul universitar sau liceal; - Jocuri în timpul pauzei; - Contacte informale dintre profesori și elevi. 	<ul style="list-style-type: none"> - Contacte cu colegii și prietenii în cadrul structurilor asociative; - Traiul comun în tabăra de vacanță. 	<ul style="list-style-type: none"> - Comunicarea cu părinții și bunicii; - Jocuri; - Rețele de socializare.

□ Educație formală □ Educație nonformală □ Educație informală

¹⁹ L'éducation non formelle dans le domaine de l'enfance et de la jeunesse. Apprendre en contexte extrascolaire. Disponibil: <https://www.enfancejeunesse.lu/wp-content/uploads/2018/06/L%C3%A9ducation-non-formelle-dans-le-domaine-de-lenfance-et-de-la-jeunesse.pdf>

Caracteristicile specifice ale educației nonformale pot fi rezumate la următoarele²⁰:

- ✓ **Învățarea prin practică** (*Learning by doing*). Un exemplu concret ar fi asumarea responsabilității, care nu poate fi învățată teoretic sau transmisă de către profesor. Educația nonformală este astfel marcată de o gamă vastă de activități și forme de lucru.
- ✓ **Instruirea orientată spre acțiune**. În cadrul educației nonformale, procesul este în prim-plan. Studiile nu sunt confirmate de o diplomă și nu se axează pe un curriculum detaliat. Există o abordare individualizată a procesului didactic (fără un orar definit și calificative), orientată spre dobândirea și dezvoltarea competențelor.
- ✓ **Învățarea prin cooperare**. Educația nonformală se bazează pe metode active de cooperare și procesele dinamice din cadrul grupului, membrii căruia învață atât de la instructor, cât și unii de la alții.
- ✓ **Deschiderea**. Educația nonformală se adaptează sistematic la noile metode de predare, precum și probleme societale. Își revaluează în mod constant propriile concepte, diversificându-le în practică.
- ✓ **Centrarea pe cursant**. În cadrul educației nonformale, metodele și obiectivele sunt adaptate la nevoile și interesele elevilor. Subiectele și prioritățile studiate nu sunt strict planificate și pot fi modificate în funcție de situația sau circumstanțele existente.
- ✓ **Voluntariat**. Participarea copilului la ofertele structurilor asociative nu este o cerință impusă de lege. Copii împreună cu părinții decid dacă doresc sau nu să profite de ofertă.

Domeniile de acțiune

Prioritatea de bază a educației nonformale este dezvoltarea competențelor sociale și personale, precum și stimularea participării la procesele sociale și politice. Deși există o varietate de metode aplicate, domeniile de implicare pot fi rezumate la următoarele:²¹

- ✓ **Emoții și relații sociale**. *Cuvinte-cheie*: emoții și interacțiuni, sexualitate, cultura conflictuală constructivă.
- ✓ **Dezvoltare fizică și sănătate corporală**. *Cuvinte-cheie*: mișcare, joc și sport, sănătate și bunăstare, practici alimentare, protecție sanitară.

²⁰ Versini C. Quelles méthodes? Institut national de la jeunesse et de l'éducation populaire. In: „*Cahiers de l'action*”, 2013/2, Nr. 39, pp. 58-59.

²¹ Coulet J.-C. La notion de compétence: un modèle pour décrire, évaluer et développer les compétences. In: *Le travail humain*, 2011, Vol. 74 (n° 1), pp. 1-4.

- ✓ **Limbă, comunicare, mass-media.** *Cuvinte-cheie:* competențe lingvistice, plurilingvism, comunicare interpersonală, tehnologii informaționale și digitale, educație mediatică.
- ✓ **Creativitate, artă și estetică.** *Cuvinte-cheie:* creație vizuală și plastică, muzică, dans, jocuri de rol, teatrul, film, fotografie, graffiti, literatură, educație culturală, culturi ale tineretului.
- ✓ **Științe ale naturii, mediu, tehnică.** *Cuvinte-cheie:* natură, ecologie, dezvoltare durabilă, experimentare, cunoștințe tehnologice.
- ✓ **Valori, participare și democrație.** *Cuvinte-cheie:* valori și norme, drepturile copilului, participare, responsabilitate, educație democratică, competențe de comunicare interculturală, diversitate culturală.

În vederea asigurării calității oferite de educația nonformală, este necesară respectarea următoarelor criterii:

- ✓ **Pregătirea și formarea continuă a personalului.** Există o serie de standarde educaționale generale aplicate formatorilor. În mod obligatoriu, aceștia trebuie să participe sistematic la sesiuni de formare continuă.
- ✓ **Conceptualizarea structurilor.** Activitatea didactică a structurilor asociative se desfășoară conform unui cadru național de referință.
- ✓ **Autoevaluarea.** Structurile își evaluează propria practică didactică, dezvoltând în mod constant ofertele de activități.
- ✓ **Evaluarea externă.** Activitatea educațională a structurilor este supusă controlului experților externi, oferind sugestii de îmbunătățire.
- ✓ **Supportul științific.** Este practică evaluarea suplimentară a procesului de asigurare a calității educației și de către institutele științifice, analizând elementele specifice de lucru cu copiii și tinerii.

Instituțiile din domeniul ENF acordă atenție sporită dezvoltării „competențelor sociale și personale precum și promovării și consolidării implicării în procese politice și societale”. Modelele nonformale pot servi și ca punct de comunicare între familie, școală și lumea copiilor și tinerilor. De asemenea, le oferă copiilor și tinerilor spațiul de dobândire și aprofundare a abilităților lingvistice individuale.²²

Competențele dobândite de copii și tineri sunt următoarele: competență individuală, competență socială, competență tehnică și competență

²² Document de travail. *Lignes directrices sur l'éducation non formelle des enfants et des jeunes.* Disponibil: <https://www.enfancejeunesse.lu/wp-content/uploads/2016/02/Lignes-directrices-g%C3%A9n%C3%A9ral-Frz.pdf>

metodologică. Aceste patru tipuri de abilități sunt interdependente și strâns legate între ele.

Competențele individuale se bazează pe încrederea în sine, spiritul de inițiativă și imaginea pozitivă de sine. Reies din dorința de a-și aprofunda și dezvolta talentul și potențialul. Copii și tinerii dotați cu nivel înalt de competență individuală sunt siguri de abilitățile sale și pot evalua în mod realist provocările cu care se confruntă. Alte competențe individuale ar fi inițiativa de a stabili contacte, responsabilitate și strategii de rezolvare a problemelor.

Competența socială include capacitatea de a judeca și a acționa în diverse situații sociale. Se bazează pe capacitatea și disponibilitatea de a merge în întâmpinarea altor oameni într-o manieră empatică și responsabilă. Comportamentul copiilor și tinerilor socialmente competenți se bazează pe relații și valori. Ei demonstrează, capacitatea cooperare și comunicare, capacitate de lucru în echipă și gestionare a conflictelor, precum și înțelegerea conceptelor de democrație și interculturalitate.

Aceste abilități se bazează pe capacitatea de a se conforma în mod constructiv regulilor și standardelor existente.

Prin competența tehnică se înțelege capacitatea de a judeca și acționa în diferite sfere de activitate. Această abilitate se bazează pe asimilarea termenilor și conceptelor relevante care pot fi refolosite în mod independent și aprofundat. Copii și tineri cu dotați cu competențe tehnice manipulează activ diverse materiale, împrumutând variate forme de experimentare și explorare. Cu cât competența tehnică crește, cu atât mai mult copii și tinerii sunt capabili să dezvolte strategii, inclusiv creativ – pentru a rezolva probleme și a lua decizii.

Competența metodologică este corelată cu competența tehnică și poate fi asimilată prin intermediul unui conținut concret. În general, competențele metodologice includ capacitatea de rezolvare a problemelor, capacitatea de reflecție, gândirea în rețea și în special abilități referitoare la metodele de învățare. Ele se bazează pe reflecția asupra conținutului și propriului proces de învățare. Individul devine astfel conștient de faptul că „el învață, ce învață și cum învață”.²³

Evident că aceste competențe pot fi dezvoltate doar prin intermediul instrumentelor educaționale. Miguel Angel Garcia Lopez definește termenului **instrument educațional** ca *mecanismul care contribuie la*

²³ Document politique. *Reconnaissance de l'éducation non formelle: Confirmer les compétences réelles des jeunes dans la société de la connaissance*. Disponibil: <http://www.scoutguide.it/wp-content/uploads/2014/04/0716-05-FR.pdf>

*transformarea în practică a obiectivelor educaționale, prin implicarea tuturor participanților la procesul de învățare. Un instrument educațional ar trebui să fie „autonom”. Aceasta înseamnă că procesul de învățare trebuie să fie unul scurt, dar complet, conținând propria tematică, tehnici, grup țintă, materiale, durată, evaluare, metode de aplicare ... Poate fi un exercițiu de simulare, un atelier de creație, un joc de rol, o activitate în aer liber etc.*²⁴

Astfel, procesul de joacă poate fi o sursă esențială de acumulare a experienței pentru toate vârstele, la toate nivelurile de dezvoltare a personalității. Jocul este o formă de învățare fundamentală, fiind activă, bogată în descoperiri și structurată, generând noi performanțe. Capacitatea de a juca este înăscută în fiecare ființă umană, oferind sentimentul de plăcere. Le permite copiilor înțelegerea mediului înconjurător, descoperind lucruri noi. Jocul de rol, le permite copiilor dobândirea și structurarea independentă a cunoștințelor. Jocurile de rol le permit utilizarea, testarea și exersarea limbilor în funcție de situația și persoana respectivă. Pentru tineri, a juca înseamnă a te poziționa în raport cu ceilalți, a încerca roluri diferite și angajarea în activități experimentale. Jocul le permite să testeze viața adultă într-un mod distractiv, învățând din propriile experiențe.

Totodată, referindu-ne la copii și tineri, este important să ținem cont de factorul vârstei, adică din ce moment ei sunt capabili să ia o decizie conștientă, optând pentru un tip sau altul de educație nonformală.²⁵ Evident că, referindu-ne la copiii de vârsta 5-6 ani, deseori deciziile sunt luate sau, în cel mai bun caz, sugerate de părinți. Domeniile educației nonformale pentru această categorie se limitează la: școli de arte, centre de creație, cluburi sportive. La ele se mai adaugă și activități din sfera informalului: excursii, vizita muzeelor sau teatrelor, acțiuni ecologice etc. (la rândul lor fiind organizate și monitorizate/supravegheate de cadrele didactice). La fel și metodele sau instrumentele educaționale diferă – animație și jocuri distractive (5 ani – Poveste interactivă – *Castelul*; 6 – *Harta taberei* – joc de explorare, *Supa de pietre* – poveste cu tâlc, *Leapșa cu nume*; 10 ani – *Foaia de hârtie* – brainstorming; *Scaunul polemic* – joc de dezbateri. 12 ani – *Valorile*, bazat pe Metoda Starbusting etc.).

²⁴ *Les Outils Pédagogiques dans l'Éducation Non Formelle*. Paris: Centre de Ressources SALTO-YOUTH EuroMed, 2012. Disponibil: https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-2695/GP_Tools-For-Learning-in-non-formal-educ_FR_130912_HD.pdf

²⁵ *Există multiple periodizări ale vârstei, axate pe diferite criterii, în funcție de care diferă și anii (Erikson, Vygotsky, Leontyev, Elkonin et al.). În ceea ce privește educația nonformală, propunem următoarele etape: 6-9; 10-14; 14-18; 18-35; 35+.*

Deja de la vârsta de 14 ani, copiii pot participa la activități de voluntariat, implicându-se în acțiuni în folosul comunității. De la această vârstă sunt utilizate alte metode și instrumentalii (învățarea prin proiect, cafe-neaua publică, dezbaterile publice etc.). Potrivit lui M.Sh. Knowles, vârsta maturității, atunci când individual începe a conștientiza și interpreta mai profund anumite fenomene și procese, intervine de la 21 de ani.

În lucrările sale de andragogie, M.Sh. Knowles a formulat principalele dispoziții ale acestei științe. El formulează principalele caracteristici ale educării (învățării) adulților, ce urmează a fi reținute de structurile implicate în educația nonformală: Maturii, fiind deja personalități formate își schițează obiective specifice de învățare, aspiră la independență, la auto-realizare și autonomie guvernamentală. Adultul are experiență de muncă și de viață, cunoștințe, capacități și competențe, care ar trebui utilizate în procesul de învățare. El caută aplicarea cât mai rapidă a cunoștințelor și abilităților obținute din învățare. Procesul de învățare este în mare măsură determinat de factorii temporali, spațiali, cotidieni, profesioniști și sociali care îl limitează sau favorizează. Procesul de învățare este organizat ca o activitate de interacționare directă a formabilului și formatorului la toate etapele.²⁶

Printre mecanismele eficiente ale educației nonformale a adulților menționăm: conferințe; seminarii; cursuri; formări; mese rotunde; învățare în rețea; portaluri educaționale de internet

Atunci când procesul educațional este organizat de ONG-uri, unul dintre instrumentele eficiente pentru schimbul de experiențe și formare avansată este „master-class”. Prima parte a expresiei „master-class” înseamnă „un profesionist cu cunoștințe, abilități practice, tehnici pe care majoritatea specialiștilor nu le dețin”, iar a doua este un indicator al unui nivel ridicat de calitate.

O clasă de master este un mod special de a generaliza și disemina o experiență de predare avansată. Este o metodă originală sau o tehnică de autor dezvoltată fundamental, care se bazează pe propriile sale principii și are o anumită structură. Master-class diferă de alte forme de experiență de diseminare prin faptul că în procesul de desfășurare a acesteia, există o discuție directă asupra produsului metodologic propus și căutarea unei soluții creative la problema pedagogică atât a de la participanții la master-class cât și de la master (profesorul care conduce master-class).

²⁶ Ройтблат О.В. Тенденции преобразования педагогической действительности и проблема неформального образования. In: *Человек и образование*, 2014, №4, с. 133-137.

Este o formă eficientă de transfer de cunoștințe și competențe, schimb de experiență în predare, educație și dezvoltare, unde veriga centrală este demonstrarea metodelor originale de cunoaștere a conținutului cu rolul activ al tuturor participanților la lecție.

Trăsăturile specifice ale clasei de master sunt:

- Definește o nouă abordare a filosofiei predării, care înlătură stereotipurile și formele stabilite;
- Lucru independent și activ în grupuri mici, permițând schimbul de opinii;
- Implică toți participanții în activități creative;
- Identifică o sarcină problematică și o rezolvă prin jucarea diverselor situații;
- Dezvăluie potențialul creativ al masterului și al participanților la master-class;
- Nu impune participanților forme, metode, tehnologii de lucru;
- Oferă fiecărui participant posibilitatea de a utiliza materialul metodologic propus;
- Procesul cunoașterii este mult mai important, mai prețios decât cunoașterea în sine;
- Forma de interacțiune este cooperarea, co-crearea, cercetarea comună;
- Rezultatul pozitiv al master-class-ului este exprimat prin măiestria participanților de însușire a modalităților noi și creative de rezolvare a unei probleme pedagogice, în formarea motivației pentru auto-învățare, auto-perfecționare, auto-dezvoltare, auto-realizare.

Concluzia, formalul, informalul, nonformalul nu sunt concepte care se exclud reciproc, dar mai curând caracteristici care se găsesc în diferite grade în toate situațiile sau activitățile de educație, formare sau învățare.

1.3. Dezvoltarea cadrului politic al educației nonformale la nivel european

În epoca modernă, accesul la instruire era rezervat băieților din familiile burgheze, cele ale meșteșugarilor și comercianților. În perioada iluminismului, s-a impus ideea emancipării politice și sociale a populației, instrumentul de implementarea fiind educația. În 1792, Condorcet a prezentat în „raportul despre învățământ” ideea educației populare în Franța. Fiind concepută ca o exprimare a justiției, având un caracter independent, laic, liber și permanent, educația trebuia să devină afacerea tuturor, emancipând fiecare cetățean.

În Europa unul dintre cele mai vechi sisteme de învățământ nonformal este cel danez, datând din secolul al XIX-lea, atunci când a fost adoptată prima constituție democratică. Se bazează pe noțiunea de „*Folkeoplysning*”, introdusă de teoreticianul educației daneze pastorul Grundtvig. „*Folkeoplysning*” implicau activități socio-culturale, învățare de către tineri și adulți, educație populară, servicii responsabile de alfabetizarea și socializarea tinerilor. Această noțiune a influențat întregul ansamblu de inițiative ale educației nonformale din Danemarca, de la primul „*Folkeoplysning*” (liceu popular) din 1844, până la noile „școli de producție”, un tip de școli de recalificare, oferind a doua șansă pentru tineri, create în anii '90 ai secolului XX.²⁷

Activitățile educaționale desfășurate în cadrul „*Folkeoplysning*” urmăreau crearea oportunităților de învățare, pe care sistemul de învățământ formal nu le-a putut oferi. Atunci când aceste activități s-au dovedit a fi utile și funcționale, autoritățile publice au început să le ofere sprijin financiar și juridic. „*Folkeoplysning*” include nu doar activități specifice educației nonformale, ci și activitățile organizațiilor naționale de tineret și sport, care, în conformitate cu statutul lor, sunt destinate să continue obiectivele „*Folkeoplysning*” și tradiția daneză a vieții asociative. Astfel, circa 20% din populația adultă a Danemarcei a trecut prin „școlile de producție” sau „liceele populare” (în special tinerii șomeri).²⁸

Evoluția educației nonformale, poate fi urmărită în cadrul diverselor mișcări sociale, având ca obiectiv edificarea justiției sociale și asigurarea sprijinului celor care sunt excluși, oferind căi alternative de educație. După 1830, ca urmare a revoluției industriale, s-a impus ideea unei educației populare și muncitorești. Se impune necesitatea educației și îngrijirii copiilor. La mijlocul sec. XIX sunt deschise universități populare în Franța, Germania, Suedia, Italia. La finele sec. XIX, începutul sec. XX, **educația populară** este desfășurată în cadrul mișcărilor muncitorești și celor sindicale, având scopul de alfabetizare și instruire a proletariatului, comportând un caracter social, dar și ideologic²⁹.

²⁷ Danemarca a reieșit din necesitățile economice. Ea trebuia să-și reformeze sistemul agricol bazat pe producția de cereale, care nu putea rezista concurenței grânelor rusești, românești sau americane, pledând pentru dezvoltarea industriei de lactate. Reformarea a presupus și instruirea fermierilor.

²⁸ Gasse S. L'éducation non formelle: genèse d'une interaction entre les faits et idées dans les pratiques éducatives. In: Astolfi J.-P., Houssaye J. *Les idées et les faits font-ils des histoires en éducation?* Penser l'Éducation, Hors Série. Paris, 2007, pp. 167-169.

²⁹ Observăm o anumită confruntare cu școlile populare preponderent din mediul rural, axate pe doctrina creștin-democrată și organizate de către clerici.

În același segment cronologic, se consolidează organizațiile de patronat, dar și cele clericale (catolice și protestante), oferind cursuri de instruire (școli duminicale) atât proletarilor, cât și populației rurale. De altfel, între aceste două categorii de centre educaționale se manifestă o concurență și chiar ostilitate.

În aspect social-politic, procesul de alfabetizare și socializare este corelat cu cel de democratizare și conceptul de cetățenie. În plus, mai există și componenta social-economică, și anume – eradicarea sărăciei.

Educația populară s-ar axa pe trei caracteristici. Este: (1) o educație nonformală, dezvoltată în afara mediului școlar tradițional, permițând (2) accesul unui număr mai mare de persoane la cunoștințe și patrimoniul cultural, și care favorizează (3) exercitarea cetățeniei.

Termenul învățare **informală** este utilizat în anii '20 ai sec. XX de către Eduard Lindeman, într-un articol consacrat educației adulților, definind-o ca pe „o aventură cooperativă de *învățare informală*, neautoritară, în care obiectivul principal este de a descoperi și dezvolta experiența”. Noțiunea de **educație nonformală** a fost folosită pentru prima dată în cadrul UNESCO, în 1947 de către profesioniștii dezvoltării internaționale.

În perioada interbelică, autoritățile publice încep să intervină tot mai activ în procesul de instruire a populației, oferind programe alternative celor școlare și care se orientează spre tineret. În Franța, mișcarea a fost consolidată în 1936 de către Léo Lagrange, secretarul de stat pentru sport și recreere. În această perioadă, a fost dezvoltată o rețea de tabere de tineret, pensiuni și cluburi de tineret, în vederea consolidării capacităților tinerilor și de a le permite emanciparea în calitate de cetățeni.

Educația populară, andragogia, educația nonformală, sau învățarea pe tot parcursul vieții sunt câteva dintre formele pe care aceste mișcări sociale le-au preluat de-a lungul secolelor. Termenul „educație nonformală” se impune în anii '70, cu scopul de a obține o mai mare recunoaștere a educației și învățării în afara școlilor, universităților și sistemelor formale de calificare.

În 1972, Edgar Faure în raportul *A învăța să fii*, elaborat pentru UNESCO, introduce expresia educație **difuză**, definită ca „procesul permanent prin care fiecare individ adoptă atitudini și valori, dobândește cunoștințe prin experiența de zi cu zi, datorită influenței mediului și acțiunilor tuturor instituțiilor sociale”. Educație difuză este considerată a fi primul nivel al educației **permanente**. Al doilea nivel este cel al educației **extrașcolare**, definită ca „totalitatea activităților educaționale organi-

zate, destinate indivizilor în funcție de nevoile și aspirațiile lor”. Cel de-al treilea – „educația școlară”, definită ca învățarea într-o instituție specializată și fiind anterioară primelor două.³⁰

Termenul **educație permanentă sau continuă** este lansat la mijlocul anilor '70 de Bertrand Schwartz și Paul Lengrand. În 1971 raportul Consiliului Europei *Educație continuă: fundament al unei politici educaționale integrate* articulează educația continuă la trei concepte-cheie:

- egalizare;
- globalizare;
- participare.

În acest raport, semnat de Bertrand Schwartz, noțiunea de „globalizare” a procesului educațional și a motivației de învățare a indivizilor este corelată cu procesul de dezvoltare (tehnologică, științifică, socială etc.).³¹

În aspect istoric, educația nonformală s-a manifestat prin diferite activități: educarea adulților, alfabetizarea funcțională, instruirea agricolă, formarea cooperativelor, socializarea populației, pregătirea pentru viața de familie, educație nutriționistă sau educație pentru dezvoltare comunitară. La ele se adaugă și o gamă vastă de alte activități din domeniul tineretului, inclusiv învățarea la locul de muncă, programe de voluntariat naționale și internaționale, educație pentru participare democratică etc.

La mijlocul secolului XX sistemul educației nonformale se baza pe trei categorii generale:

- Educație complementară;
- Educație suplimentară;
- Educație substitutivă.³²

Educația complementară se desfășoară în paralel cu procesul educațional formal, având în calitate de beneficiari elevii înscriși în ciclul de învățământ primar sau secundar. Ea contribuie la dobândirea cunoștințelor și competențelor ce nu pot fi obținute în sala de clasă. Majoritatea activităților, precum cele din cluburile sportive, cercurile științifice, cluburile de dezbateri, cercurile dramatice, coruri și alte asociații se desfășoară în școală, fiind componenta *extracurriculară* și chiar *extrașcolară* a sistemului educațional formal.

³⁰ Faure E. (coord.). *A învăța să fii. Un Raport UNESCO*, trad. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p. 119.

³¹ Schwartz B. *Pour une éducation permanente*. Disponibil: http://www.education-permanente.fr/public/articles/articles.php?id_revue=1759&id_article=2827#resume2827

³² Evans D.R. *La planification de l'éducation non formelle*. UNESCO. Paris: Institut International de Planification de l'Education, 1981, pp. 23-25.

Aceste activități sunt organizate și desfășurate în instituțiile de învățământ în afara programului școlar atât de structurile instituționale (cadrele didactice), cât și de sectorul asociativ (ONG-uri, organizații de voluntariat, structuri comunitare etc.). Legătura dintre școală și comunitate este mai pronunțată în mediul rural, unde instituția și clădirea școlară reprezintă principalul centru cultural-educational, fiind utilizată de toți membrii comunității. La fel, procesul educațional poate fi realizat și în incinta altor instituții (oficii private, biblioteci publice, case de cultură, școli de creație, terenuri sportive și chiar terenuri de joacă).

Educația suplimentară. Această categorie de educație nonformală intervine în etapa ulterioară a vieții individului, indiferent de nivelul său de instruire formală, completând cunoștințele dobândite în cadrul școlar. Deseori, activitățile vizează instruirea tinerilor care au abandonat școala, oferind un set de programe de învățare, axate pe dobândirea competențelor. Este vorba de școlile serale sau învățământul dual, asigurat de autoritățile publice; dar și cursuri de formare în diverse domenii, oferite de agenți educaționali atât gratuit, cât și contra plată (cursuri de agricultură pentru adulți, formări în domeniul economico-financiar etc.).

Educația substitutivă este destinată atât copiilor, cât și adulților care, din anumite motive nu au avut acces la educația formală. Având o componență mixtă (copii și adulți), auditoriul este reprezentat de populații rurale sau triburi nomade, care în virtutea condițiilor climatice și geografice sunt izolate de restul civilizației. La fel, în calitate de beneficiari pot fi și membrii unor grupuri etnice, care din diverse motive nu au avut oportunități educaționale.

Conținutul acestor programe este orientat spre oferirea unor cunoștințe elementare de gramatică și matematică, precum și o cunoaștere rudimentară a subiectelor practice (igiena, nutriția, agricultura etc.). De regulă, programele sunt susținute de organismele neguvernamentale (naționale și internaționale), având o durată de la trei luni la un an. În calitate de formatori participă cadrele didactice din învățământul primar în perioada concediilor sau voluntari. Acest tip de educație nonformală reprezintă pentru unii indivizii unica alternativă a educației formale.

O dată cu universalizarea dreptului la educație și preluarea unui caracter de masă, începând cu anii '60, învățământul înregistrează tendința de a deveni o activitate la liberă alegere, pierzându-și caracterul coercitiv. Tinerii formabili încep să manifeste rezistență la modalitățile învățământului coercitiv, orientându-se spre alte posibilități și oferte, dincolo de cele ale sistemului obligatoriu.

Școala rămânea a fi atractivă doar prin eliberarea certificatelor și diplomelor de validare a cunoștințelor, dar nu reușea motivarea tuturor categoriilor de elevi. În condițiile în care sistemul educațional și piața muncii se dezvoltau separat, școala începe a pierde monopolul în domeniul învățământului, cedând pozițiile în raport cu educația nonformală.³³

Începând cu anii '90, UNESCO a elaborat numeroase strategii ale educației „formale”, „informale” și „nonformale”, în contextul programelor de susținere a țărilor în curs de dezvoltare. Majoritatea practicilor pedagogice formale (de școlarizare) au eșuat în ceea ce privește conținutul și metodele de învățare (destinate în primul rând copiilor din clasele primare), fie s-a constatat abandonul prematur masiv. În acest context, o variantă de alternativă a devenit cea a educației nonformale, axată pe crearea competențelor elementare de scris și citit. Din acel moment s-a stabilit că educația nonformală nu se contrapune celei formale, dar o completează.

Până în anii '90, educația și învățarea nonformală au comportat mai mult caracter politic decât științific. Ea se impune pe scena europeană ca o temă majoră a învățării pe tot parcursul vieții la sfârșitul secolului al XX-lea, păstrându-și parțial nuanța politică, deoarece este definită și promovată de Comisia Europeană.

Potrivit lui Colley și col., *documentele UE reprezintă niște acte politice și nu analize academice. Scopul lor principal este direcționarea politicilor și practicilor în statele membre ale UE, oferind justificarea proiectelor și inițiativelor finanțate de UE în statele membre, a celor aflate în proces de aderare, precum și țărilor terțe. Ele sunt, în mod inevitabil, rezultatul unor activități politice, inclusiv negocieri și compromisuri între statele membre.*

Deși a fost lansată ca formă de învățământ pentru țările subdezvoltate, treptat diverse modele de educație nonformală încep a fi practicate și în statele dezvoltate. Un prim câmp de aplicare a vizat culturile minoritare sau indigene, constituite ca urmare a proceselor migraționale și rezultate din necesitatea integrării atât a copiilor, cât și adulților. De cele mai dese ori, aceștia nu vorbeau limba oficială, fiind necesară elaborarea unor forme alternative de educație, în special de incluziune. Din alt considerent, era important de cultivat competențe de comunicare interculturală pentru copii comunității gazdă.

Cel de-al doilea câmp, vizează domeniul social-economic. Sistemul educațional formal era unul relativ conservator, axat pe oferirea cunoștințelor (preponderent teoretice) și evaluarea lor prin certificare. Noile pro-

³³ *Mini-Compendium de l'éducation non-formelle*. Conseil de l'Europe. Direction de la Jeunesse et du Sport. Strasbourg, 2007, p. 7.

vocări societale, dictate de globalizare și dezvoltarea economică, impun nou formarea competențelor profesionale pentru elevi, tineri și adulți. Datorită poziției sale centrale, învățământul a devenit domeniul negocierilor și confruntărilor politice, dezbaterilor publice, experimentărilor și cercetărilor. Sistemele educaționale formale au fost supuse procesului de reformare, revedere a planurilor curriculare, dar și de descentralizare a instituțiilor școlare.

În cadrul Uniunii Europene instruirea tinerilor și adulților a devenit un domeniu de reflecție și acțiune din 1971, fiind corelată cu sectorul economic. La nivelul Comunității Europene, promotorul conceptului și strategiei **învățării pe tot parcursul vieții** a fost Jacques Delors, schițând patru sarcini majore:

- A permite fiecărui bărbat și femeie să facă față provocărilor, mai mult sau mai puțin previzibile, ce apar în viața profesională;
- A lupta împotriva inegalității de șanse;
- Crearea unui mediu favorabil dezvoltării și reformării sistemului educațional național;
- Acordarea fiecărui bărbat și fiecărei femeie a dreptului de a-și modela viața, adică să-și ridice nivelul cultural, profesional, social.

Ele au fost reflectate în Cartea Albă a CE (1993) „Creștere, competitivitate și ocuparea forței de muncă”, concepută în esență dintr-o perspectivă utilitară a capacității de angajare. Învățarea pe tot parcursul vieții includea:

- Achiziționarea și actualizarea tuturor tipurilor de abilități, interese, cunoștințe și calificări de la învățământul preșcolar până după pensionare. Promovează dezvoltarea cunoștințelor și abilităților care vor permite fiecărui cetățean să se adapteze la societatea cunoașterii și să participe activ la toate sferile vieții economice și sociale, controlându-și astfel mai bine viitorul.
- Promovarea tuturor formelor de învățare, inclusiv: învățarea formală, cum ar fi un curs universitar; învățarea non-formală, cum ar fi abilitățile vocaționale dobândite la locul de muncă; și învățarea informală, cum ar fi învățarea intergeneraționistă, de exemplu atunci când părinții învață să folosească TIC de la copiii, sau învață să cânte la un instrument împreună cu prietenii.

Din 1993, prin Tratatul de la Maastricht, educația a intrat în sens larg în competențele Comunității, fiind reflectată în două articole (126 și 127). Acestea, invită Comunitatea să încurajeze îmbunătățirea calității sistemelor de învățământ, oferindu-i dreptul să sprijine sau chiar să completeze acțiunile statelor membre. De asemenea ele, îi acordă Comunității

dreptul de intervenție în domeniul politicii de formare profesională. Deși trebuie să respecte specificul sistemelor naționale, Uniunea are deja o putere de intervenție, a cărei amploare poate fi extinsă într-o anumită măsură. Singura interdicție reală este armonizarea și, prin urmare, unificarea sistemelor de educație și formare. Consolidarea rolului UE în domeniul educațional s-a realizat gradual, prin tratatele succesive (Amsterdam, Nisa, Lisabona).

Practic, de la începutul anilor '90 ai sec. XX, politica educațională a UE se axează pe principiul învățării pe tot parcursul vieții, orientat spre *încurajarea tinerilor de a dobândi cunoștințe, abilități și competențe suplimentare și care poate contribui la dezvoltarea personală, incluziunea socială și cetățenia activă în rândurile acestora, îmbunătățindu-le astfel perspectivele de ocupare a unui loc de muncă.*

La finele anilor '80 sintagma **învățare pe tot parcursul vieții** a fost substituită cu cea de **educație pe tot parcursul vieții**. Aceasta a condus la extinderea domeniului, cuprinzând practicile de remediere socială, dezvoltarea culturală, învățarea la locul de muncă sau în viața de zi cu zi (în perioada respectivă au existat multiple polemici referitor la utilizarea termenilor *învățământ* și *educație*. Finalmente, educația a fost definită ca orice situație care permite învățarea.)

Deja la începutul anilor 2000, structurile europene încep a opera mai frecvent cu noțiunile **educație nonformală** și **informală**, ele fiind o componentă a strategiei de educație pe tot parcursul vieții, reflectate în programele educaționale și politicile de tineret.

În ianuarie 2000, Adunarea Parlamentară a Consiliului Europei, adoptă Recomandarea 1437 cu privire la „Educația nonformală”. Adunarea a constatat că sistemele de învățământ formal nu pot face față de sine stătător schimbărilor tehnologice, sociale și economice rapide și constante din societate și că, prin urmare, ar trebui să fie consolidate prin practici educaționale nonformale. Prin urmare, recomandă Comitetului Miniștrilor să invite guvernele și autoritățile competente ale statelor membre:

- să recunoască educația nonformală ca partener de facto în procesul de educație pe tot parcursul vieții și în politica de tineret și să dezvolte sisteme de evaluare eficiente (care ar putea fi realizate prin recunoașterea activităților din cadrul educației nonformale, astfel încât să poată fi incluse și în curriculum vitae la rubrica experiență profesională și abilități și calificări recunoscute la nivel internațional);
- a face educația nonformală accesibilă tuturor, prin măsuri precum condiții de muncă flexibile (pentru lucrătorii care altfel nu ar putea

participa la această educație, posibilități de concediu neplătit etc.), măsuri pentru persoanele care locuiesc în regiuni îndepărtate (subvenții pentru călătorii), măsuri pentru persoanele defavorizate din punct de vedere social (tinerii săraci, persoanele cu dizabilități, minoritățile);

- să finanțeze activități de educație nonformală (subvenții, scutire de impozite pentru ONG-urile care participă la activități de educație nonformală sau pentru participanții la cursuri de formare, utilizarea gratuită a clădirilor oficiale sau a centrelor de instruire etc.).³⁴

Prin adoptarea în anul 2000 de către Consiliul European a Strategiei de la Lisabona, Uniunea Europeană și-a schițat obiectivul de a deveni în 2010 „cea mai dinamică și competitivă economie din lume bazată pe cunoștințe”. Astfel, statele membre ale UE, au adoptat o decizie, ce urma să producă consecințe importante în domeniul educației, formării și culturii. Chiar dacă, s-a întârziat cu realizarea acestui calendar ambițios, un alt Consiliu european din 2005, din Goteborg, a „recentrat” strategia de la Lisabona privind creșterea și ocuparea forței de muncă.

Principala consecință, în ceea ce privește educația și formarea, potrivit Strategiei de la Lisabona și obiectivului acesteia de a dezvolta economia și societatea bazată pe cunoștințe, a fost recunoașterea și promovarea de către Uniunea Europeană a conceptului de învățare pe tot parcursul vieții. Consiliul și Parlamentul European au adoptat, începând cu anul 2000, o serie de inițiative, decizii și programe politice menite să „ancoreze” acest concept al învățării pe tot parcursul vieții, atât la nivel european, cât și la cel al sistemelor naționale europene de educație și formare.

În octombrie 2000, Comisia Europeană adoptă *Memorandumul asupra învățării permanente*, formulând șase mesaje-cheie:³⁵

Tabelul 3. Prevederile Memorandumului asupra învățării permanente

Mesajul-cheie nr. 1	Obiectiv:
<i>Noi competențe de bază pentru toți.</i>	Garantarea accesului universal și continuu la învățare pentru a se forma și reînnoi competențele necesare pentru o participare susținută la societatea cunoașterii

³⁴ *Education non formelle*. Recommandation 1437 (2000) de l'Assemblée parlementaire. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-fr.asp?fileid=16762&lang=fr>

³⁵ *Mémorandum sur l'éducation et la formation tout au long de la vie*. Document de travail des services de la Commission des Communautés européennes. Bruxelles, le 30/10/2000, SEC (2000) 1832, p. 7.

Mesajul-cheie nr. 2	Obiectiv:
<i>Realizarea unor investiții majore în resursele umane</i>	Creșterea vizibilă a nivelului de investiții în resursele umane în vederea valorificării celei mai importante valori a Europei, și anume oamenii săi
Mesajul-cheie nr. 3	Obiectiv:
<i>Încurajarea inovației în predare și învățare</i>	Dezvoltarea metodelor și contextelor de predare și învățare necesare pentru a se asigura continuum-ul învățării permanente și învățării de-a lungul întregii vieți
Mesajul-cheie nr. 4	Obiectiv:
<i>Valorificarea învățării</i>	Să se îmbunătățească semnificativ modalitățile în care participarea și rezultatele învățării sunt înțelese și apreciate, cu precădere învățarea non-formală și cea informală
Mesajul-cheie nr. 5	Obiectiv:
<i>Regândirea orientării și consilierii</i>	Să se asigure condițiile ca fiecare să poată avea acces cu ușurință la informație de calitate și la sfaturi privind oportunitățile de educație pe tot cuprinsul Europei și pe tot parcursul vieții
Mesajul-cheie nr. 6	Obiectiv:
<i>Să apropiem mai mult învățarea de domiciliu</i>	Oferirea oportunităților de învățare permanentă cât mai aproape posibil de beneficiari, în propriile lor comunități și sprijinite prin echipamente bazate pe TIC, oriunde se impun

În 2007, Parlamentul și Consiliul European au adoptat Cadrul european de referință, formulând **competențele europene cheie** pentru învățarea continuă și care includ:

1. Comunicare în limba maternă;
2. Comunicare în limbi străine;
3. Competențe matematice și competențe de bază în știință și tehnologie;
4. Competențe digitale;
5. A învăța să înveți;
6. Competențe sociale și civice;
7. Spirit de inițiativă și antreprenoriat;
8. Sensibilizare și exprimare culturală.³⁶

În cadrul proiectului al Programului Erasmus+ (2017-1-FI01-KA204-034696), realizându-se cercetări în zece țări europene, au fost identificate 14 viitoare competențe, ce necesită a fi cultivate, considerate vitale

³⁶ Compétences clés pour l'éducation et la formation tout au long de la vie – un cadre de référence européen. In: *Journal Officiel de l'Union européenne*, 30.12.2006, p. 13.

pentru viitorul voluntariatului în toată Europa. În mare parte, ele se axează pe competențele pentru învățarea continuă și includ:

1. Rezolvarea conflictului – se referă la comunicarea în limba maternă și limbi străine, a învăța să înveți, competențe și inițiativă și antreprenoriat social și civic;
2. Respect – se referă la comunicarea în limba maternă și limbi străine, a învăța să înveți, competențe sociale și civice și a gradului de cunoaștere și exprimare culturală;
3. Comunicare activă și pasivă – se referă la comunicarea în limba maternă și limbile străine;
4. Gândire critică – se referă la competențe matematice și competențe de bază în știință și tehnologie, a învăța să înveți, competențe sociale și civice și a gradului de cunoaștere și exprimare culturală;
5. Empatia și altruismul – se referă la comunicarea în limba maternă și limbi străine, a învăța să înveți, competențe sociale și civice și a gradului de cunoaștere și exprimare culturală;
6. Înțelegerea interculturală – se referă la comunicarea în limba maternă și limbi străine, competențe sociale și civice și de sensibilizare culturală și exprimare;
7. Competență digitală – se referă la comunicarea în limba maternă și limbi străine și competențe digitale;
8. Adaptabilitate – se referă la învățarea de a învăța, sociale și competențe civice și inițiativă și antreprenoriat;
9. Lucru în echipă – se referă la comunicarea în limba maternă și limbi străine, a învăța să înveți, competențe și inițiativă și antreprenoriat social și civic;
10. Evaluarea și recunoașterea competențelor individuale – se referă la a învăța să înveți;
11. De gestionare a timpului – se referă la competențele sociale și civice și de inițiativă și antreprenoriat;
12. De rezolvare a problemelor – se referă la învățarea de a învăța, competențe sociale și civice și de sensibilizare culturală și exprimare;
13. Inițiative – se referă la competențele sociale și civice și de inițiativă și antreprenoriat;
14. Aptitudini organizatorice – se referă la comunicare în limba maternă și limbi străine, a învăța să înveți, competențe și inițiativă și antreprenoriat social și civic.³⁷

³⁷ *Competențe de viitor pentru voluntariat – model de aptitudini* (Proiectul 2017-1-FI01-KA204-034696). Disponibil: http://www.futvolproject.eu/system/files/Acta_FutVol%20oSkills%20omodel_final.RO_.pdf

II. VALORIFICAREA EDUCAȚIEI NONFORMALE ÎN REPUBLICA MOLDOVA DIN PERSPECTIVA ÎNVĂȚĂRII PE TOT PARCURSUL VIEȚII

2.1. Acțiuni metodologice de implementare a educației nonformale în învățământul general

Actualmente, *dezvoltarea educației nonformale*³⁸ oferă „mai mult ca oricând” sugestii și chiar soluții pentru depășirea prelungitei „crize a școlii” prin prisma concepției *învățării pe tot parcursul vieții*.

Învățarea pe tot parcursul vieții reprezintă totalitatea activităților de învățare realizate de fiecare persoană pe parcursul vieții în contexte formale, nonformale și informale, în scopul formării și dezvoltării competențelor dintr-o multiplă perspectivă: personală, civică, socială ori ocupațională (cf. Legii Educației Naționale Române, art. 328(2)). Cercetătorii autohtoni M. Hadîrcă, L. Cuznețov, A. Afanas analizând această definiție ce presupune „caracterul permanent și prospectiv al fenomenului educației, care vizează proiectarea, organizarea, structurarea și realizarea demersurilor formative în concordanță cu condițiile prezentului și trăsăturile definitorii ale societății viitorului”³⁹.

Tendențe de creștere a interesului pentru acest tip de educație și de recunoaștere a educației nonformale sunt vizate în documente de politici educaționale naționale racordate la cele internaționale în nevoia „corelării educației cu piața muncii și dificultatea adaptării sistemului formal de educație la schimbările socio-economice ale perioadei respective”⁴⁰.

La nivelul sistemului și procesului de învățământul general, activitatea de formare–dezvoltare a personalității umane este proiectată în viziune sistemică, globală și se realizează tridimensional prin formele educației

³⁸ *Cadrul de referință al educației extrașcolare (nonformale) din Republica Moldova.* / Proiect/. MECC. Chișinău, 2020. Disponibil: http://particip.gov.md/public/documente/137/ro_7714_Cadrul-de-refranta-al-educatiei-extrascolareProiect2020VI.Gutu.pdf

³⁹ *Educația integrală. Fundamentări teoretico-paradigmatice și aplicative.* T. Callo, L. Cuznețov, M. Hadîrcă (coord.) [et al.]. Chișinău: IȘE (Tipogr. „Cavaoli”), 2015, p. 50.

⁴⁰ *Apud: Cebanu L. Managementul activităților extrașcolare.* Ghid metodologic. Chișinău: IȘE („Cavaoli”), 2015, p. 134.

formale–nonformale (la nivel instituțional) și informale (la nivel noninstituțional). Deși, necesitatea asigurării *integralizării educației formale–nonformale–informale*, a devenit actuală în paradigma reformelor curriculare odată cu accentuarea rolului influențelor educative nonformale și informale, alături de influențele educative formale asupra formării și dezvoltării personalității elevului/tânărului. În acest sens, personalitatea umană se raportează la societate prin intermediul aspirațiilor și al motivațiilor pe care le formează acțiunile educative exercitate asupra sa de sistemul educativ oficial sau de sisteme paralele/complementare care îi imprimă anumite opțiuni de integrare social și profesională. Profilul de formare este interfața dintre școală și societate. Prin faptul că identifică direcții posibile de dezvoltare a viitorului absolvent, dacă analizăm *idealul educațional* al școlii din Republica Moldova „constă în formarea personalității cu spirit de inițiativă, capabile de autodezvoltare, care posedă nu numai un sistem de cunoștințe și competențe necesare pentru angajare pe piața muncii, dar și independență de opinie și acțiune, fiind deschisă pentru dialog intercultural în contextul valorilor naționale și universale asumate”⁴¹.

În opinia lui I. Cerghit, „educația formală nu are decât de câștigat, dacă ține seama de informațiile și modalitățile educației spontane și nonformale. Pe lângă faptul că educația formală corectează și completează achizițiile obținute prin celelalte două forme ale educației, ea exercită o „funcție integrativă, de sinteză a diferitelor experiențe trăite. Experiența acumulată în cadrul educației școlare, adaptată și valorificată în mod corespunzător este în măsură să contribuie la creșterea celorlalte forme de educație”⁴².

Cercetarea de față își propune să prezinte unele repere/modalități de dezvoltare a cadrului metodologic al educației nonformale în învățământul general din Republica Moldova ceea ce este mai puțin valorificat la nivel praxiologic decât teoretic în aplicarea curricula naționale, cauza presupusă ar fi lipsa unui cadru de referință și a unui curriculum aprobat pentru educația nonformală.

Educația nonformală reprezintă „ansamblul acțiunilor instructive proiectate și realizate într-un cadru instituționalizat *extra-școlar*, constituit ca o punte între cunoștințele asimilate la lecții și cunoștințele acumulate în contextul educației informale”⁴³ sub îndrumarea unor cadre didactice specializate.

⁴¹ *Codul Educației al Republicii Moldova*. Nr. 152 din 17.07.2014, Art. 6.

⁴² Cerghit I., Radu I. (coord.). *Didactica*. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A., 1992, p. 99.

⁴³ *Codul Educației al Republicii Moldova*, Nr. 152 din 17.07.2014.

Etimologic, termenul de „nonformal” își are originea în latinescul „nonformalis”, preluat cu sensul „în afara unor forme special/oficial organizate pentru un anumit gen de activitate”. Nonformal desemnează o realitate educațională mai puțin formalizată dar întotdeauna cu efecte normativ-educative. Această formă a educației completează *educația formală / de bază*, căreia îi este complementară, asigurând o învățare mai mult implicită, practică, interdisciplinară.

Obiectivele pedagogice specifice educației nonformale completează resursele educației formale pur teoretică prin activități atractive pentru elevi/tineri, la nivelul unor coordonate „de vocație” prin⁴⁴:

- susținerea/ghidarea elevilor cu șanse speciale minime/maxime, de reușită școlară etc.;
- stimularea dezvoltării personalității elevilor și a comunității educative locale, la niveluri de performanță și de competență superioare, relevante în plan intelectual, moral, tehnologic, estetic, fizic;
- valorificarea adecvată a strategiilor de proiectare-realizare a acțiunilor (de formare/ghidare în carieră/profesională; de organizare a timpului liber; de alfabetizare a grupurilor sociale defavorizate; de alfabetizare digitală etc.)
- asigurarea unui mediu propice exersării și cultivării diferitelor înclinații, aptitudini și capacități.

Cum se realizează educația nonformală? Aceasta se realizează atât sub egida școlii, ca activitate educativă *extracurriculară* – cercuri, serbări, concursuri, excursii – cât și extrașcolară, în *instituții* specializate în instruirea nonformală – centre, case culturale, cluburi ale elevilor/studentilor, tabere pentru elevi/studenti etc. și are menirea să valorifice, prin forme și metode specifice, conceptul de *educație globală* ce vizează formarea-dezvoltarea integrală a personalității.

Astfel, educația nonformală sprijină direct și indirect, acțiunile și influențele sistemului de învățământ, pe două circuite pedagogice principale:

- A) *în afara clasei*: a) cercuri pe discipline de învățământ, cercuri interdisciplinare, cercuri tematice/transdisciplinare; b) ansambluri sportive, artistice, culturale etc. c) întreceri, competiții, concursuri, olimpiade școlare.
- B) *în afara școlii*: a) activități perișcolare, organizate special pentru valorificarea educativă a timpului liber al elevului⁴⁵: cu resurse tra-

⁴⁴ Cristea S. *Dicționar de pedagogie*. Chișinău-București: Editura „Litera Internațional”, 2000, p. 119.

⁴⁵ Apud: Clichici V. *Educația pentru timpul liber din perspectivă axiologică. Conceptualizare. Modelizare. Implementare*. Monografie. Coord. șt.: Maria Hadîrcă. Chișinău: Lyceum (F. E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018.

diționale (excursii, vizite, tabere, cluburi, academii/universități populare, viziuneri de spectacole etc.); cu resurse moderne (videotecă, mediatecă, radio-televiziune școlară, instruire asistată pe calculator, cu rețele digitale de programe nonformale etc.); b) activități parascolare, organizate în mediul socioprofesional.

Cadrul metodologic al educației nonformale în viziunea lui S. Cristea este necesar să fie direcționat la nivelul funcțional-structural cu caracter flexibil – realizat în raport cu educația formală, iar cu caracter de deschidere – spre educația informală. În acest context, propunem o structură de referință a implementării cadrului metodologic al educației nonformale în învățământul general adaptată după S. Cristea⁴⁶:

- *Funcțiile educației nonformale – consecințe psihosociale*: sunt funcțiile generale – modele de integrare psihosocială a personalității angajate explicit: flexibil, opțional.
- *Structura de realizare a educației – moduri și forme de organizare*: acțiuni pedagogice organizate, bazate pe corelația funcțională *pedagog–educat* – învățământ grupal, individual; activități aplicative, cercuri de specialitate, training-uri etc.
- *Finalitățile educației – tipuri de curriculum*: competențe generale și specifice, obiective pedagogice racordate la sistemul de competențe-cheie / transversale ale învățământului general / *curriculum nonformal*.
- *Conținuturile educației – valori pedagogice predominante*: planuri, curricula, manuale tipice educației și instruirii nonformale, cu statut opțional și facultativ / valori ale educației tehnologice, estetice, psihofizice.
- *Metodologia educației – metode, tehnici (procedee) adoptate predominant*: strategii didactice în care predomină cercetarea și acțiunea practică – modelarea, problematizarea, experimentul, exercițiul (de tip algoritmic, euristic), joc (didactic, de roluri, simulat), instruirea programată etc.;
- *Evaluarea educației – metode, tehnici (procedee) folosite predominant*: în termeni de evaluare psihologică, permanentă, formativă – fără note, calificative, examene, cu statut obligatoriu.

Conform Codului Educației conceptul de educație nonformală determină o conotație *holistică* privind valorificarea *învățământului extrașcolar* care „este benevol și se organizează, în funcție de interesele și opțiunile copiilor și tinerilor, în instituțiile de învățământ general și în instituțiile de învățământ extrașcolar publice și private (centre, palate și case de cre-

⁴⁶ Cristea S. *Fundamentele pedagogiei*. Iași: Editura „Polirom”, 2010.

ție, școli de arte, sport etc.), sub formă de activități educative specifice, desfășurate în grup și/sau individual, sub îndrumarea cadrelor didactice cu pregătire specială, în colaborare cu familia, unități socioculturale, mass-media, organizații de copii și tineret”⁴⁷.

O educație prin *metode non-formale*, reprezintă o necesitate a lumii moderne, într-o societate în permanentă schimbare, făcând referire la acțiunile organizate în afara sistemului școlar, prin care se formează o cale de legătură între formalul lecțiilor predate de cadrele didactice și punerea lor în practică în activități concrete (proiecte, activități social-filantropice, campanii de promovare a unor evenimente sociale de impact asupra individului și comunității locale, exemple de bune practici etc.).

Învățământul extrașcolar ca element principal al educației orientează proiectarea alternativă a diverselor activități extracurriculare și extrașcolare conform celor patru *domenii fundamentale* clasificate pe *profiluri*⁴⁸ din următoarea figură.

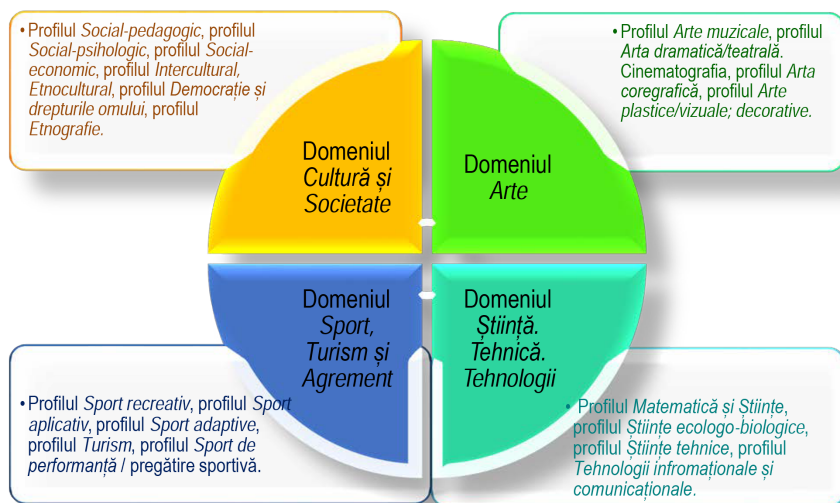

Figura 2. Domenii de conținut/domenii de activitate extrașcolară și profiluri recomandate conceptualizării unui cadru metodologic al educației nonformale dezvoltat în învățământul general

⁴⁷ Codul Educației al Republicii Moldova, Nr. 152 din 17.07.2014, Art. 37 (1).

⁴⁸ Curriculum de bază: sistem de competențe pentru educația extrașcolară/non-formală. /Proiect/. MECC, 2020. Disponibil: http://particip.gov.md/public/documente/137/ro_7715_Curriculum-de-bazasistem-de-competente-EENProiect2020VI.Gutu.pdf

Astfel, prin varietatea activităților educative organizate într-un cadru nonformal și într-o atmosferă permisivă, prin utilizarea unor forme specifice de evaluare și prin posibilitatea de a alege forma, profilul, timpul potrivit pentru ocupații, identificăm *caracteristicile de bază ale învățământului extrașcolar/complementar* centrat pe elev⁴⁹:

- ✓ învățământ diversificat, multilateral, variativ – copilul alege ceea ce este mai aproape de natura sa, ce corespunde necesităților și intereselor proprii de dezvoltare;
- ✓ învățământ cu destinație specială și în alegere liberă/opțională;
- ✓ învățământ care stimulează elaborările / creațiile de autor;
- ✓ învățământ caracterizat prin libertate în alegerea orientărilor, condițiilor, grupei, pedagogului, conținutului studiului și formei de certificare;
- ✓ învățământ creativ, prin succes, atotcuprinzător după conținutul său.

În scopul coordonării eficientizării activității de management educațional L. Cebanu propune un sistem de acțiuni strategice privind organizarea activităților extrașcolare proiectate la diverse niveluri de management⁵⁰:

• *Acțiuni strategice la nivel de Ministerul Educației*: dezvoltarea rețelei de centre educaționale pentru copii și tineri; deschiderea unei secții de coordonare a activităților extrașcolare; identificarea, mediatizarea și găsierea de soluții în problemele cu care se confruntă elevii; crearea de condiții pentru antrenarea elevilor în activități extrașcolare; asigurarea centrelor educaționale cu resurse umane și financiare pentru implementarea și recunoașterea valorică a programelor educative extrașcolare din perspectiva rezultatelor învățării; promovarea unor acțiuni de cooperare europeană în domeniul educației extrașcolare.

• *Acțiuni strategice la nivel de Direcție de Învățământ*: lansarea unor proiecte de susținere a școlilor, centrelor pentru copii și tineri privind antrenarea în diverse activități extrașcolare; organizarea activităților de informare și promovare a diverselor posibilități inovatoare în domeniul educației extrașcolare; antrenarea școlilor în elaborarea de proiecte de vacanță în domeniul educației extrașcolare; crearea de oportunități pentru împărtășirea experiențelor; furnizarea de formare și de experiențe de învățare extrașcolară; promovarea de valori ca includere socială, diversitate culturală și cetățenie activă.

⁴⁹ Apud: *Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare*. Vl. Pâslaru, T. Callo, N. Silistraru [et al.]. Coord. șt.: M. Hadîrcă. Chișinău: IȘE (Tipogr. „Print-Caro” SRL), 2011, p. 73.

⁵⁰ Cebanu L. *Managementul activităților extrașcolare*. Ghid metodologic. Chișinău: IȘE (Tipogr. „Print-Caro”), 2015, pp. 52-53.

• *Acțiuni strategice la nivel de universități, instituții de formare continuă*: elaborarea și introducerea unui curs separat privind managementul activităților extrașcolare pentru studenți, masteranzi, profesori atât la formarea inițială, cât și la cea continuă; stimularea implicării tinerilor în promovarea valorilor și principiilor etice: dreptate, toleranță, pace, cetățenie activă, respectarea drepturilor omului; recunoașterea activității extrașcolare ca dimensiune semnificativă a politicilor naționale și europene în acest domeniu.

• *Acțiuni strategice la nivel de centre educaționale, școli*: dezvoltarea parteneriatului educațional cu familia, comunitatea, organizațiile guvernamentale și non-guvernamentale în vederea responsabilizării acestora în promovarea activităților extrașcolare; deschiderea activității educative spre implicare și responsabilizare în viața comunității; valorificarea potențialului creativ al elevilor prin inițierea de noi proiecte educative și asumarea de roluri; transferul de metode didactice centrate pe elev în cadrul activităților extrașcolare în vederea ridicării calității și eficienței actului educațional; proiectarea activităților extrașcolare ca modalitate eficientă de realizare a feedback-ului activității didactice derulate la clasă; stimularea interesului elevilor de a participa la procesul de luare a deciziilor în școală; motivarea elevilor de a se implica în cât mai multe activități extrașcolare; valorificarea voluntariatului și dezvoltarea conștiinței utilității sociale a tinerilor; promovarea dialogului intercultural în vederea creșterii calității vieții comunității; orientarea profesională a elevilor.

Prin urmare, orice activitate școlară poate deveni extrașcolară prin prelungirea ei într-un context exterior școlii, dacă punctul de alegere în alegerea acestor activități este întotdeauna ceea ce își dorește copilul/elevul / tânărul, activitățile spre care manifestă interes, pe care le face cu plăcere.

Finalmente, elaborarea unui cadru metodologic de educație nonformală, atât de necesar sistemului de învățământ general pentru realizarea competențelor-cheie/transversale propuse în Curricula Naționale⁵¹, va stabili acțiuni concrete și prioritare, precum:

- ✓ întărirea statutului învățării nonformale ca spațiu de dezvoltare personală;
- ✓ recunoașterea educației nonformale ca dimensiune importantă a procesului de educație permanentă și ca parte integrantă a învățării pe tot parcursul vieții;

⁵¹ *Cadrul de referință al curriculumului național*, aprobat prin Ordinul MECC nr. 432 din 29 mai 2017. VI. Guțu, N. Bucun, A. Ghicov [et al.]; coord.: Lilia Pogolșa, Valentin Crudu. MECC. Chișinău: Lyceum (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 2017.

- ✓ utilizarea potențialului activităților educative extrașcolare ca mijloc complementar de dezvoltare personală și de integrare socială;
- ✓ asigurarea didactică și formarea resursei umane în domeniul educației extrașcolare.

2.2. Educația pentru timpul liber – element de realizare a procesului educației nonformale

Educația pentru timpul liber, în context internațional, este dezvoltată și promovată ca una din „noile educații”, ce se află în vizorul *Consiliului European pentru Educație, UNESCO* și a altor structuri internaționale, care stabilesc prioritățile și orientările valorice în elaborarea documentelor școlare: curriculum de educație pentru timpul liber, manuale de educație pentru timpul liber și ghiduri metodologice etc., necesare formării-dezvoltării personalității pe tot parcursul întregii vieți, prin învățarea experiențială și gestionarea rațională a timpului liber. Pentru Republica Moldova, *educația pentru timpul liber* reprezintă un element de nouitate derivat din „noile educații” care este necesară și oportună, având în vedere tendințele pe plan mondial și rezultatele cercetării,⁵² ea poate fi conceptualizată și proiectată la nivelul învățământului general, printr-un conținut educațional centrat pe *valorile timpului liber*, și realizat atât în cadrul educației formale, cât și al celei nonformale și informale din perspectiva învățării pe tot parcursul vieții.

Raportat la anii de existență a învățământului autohton, niciodată ca azi elevii /studenții nu s-au bucurat de o rată mai generoasă de timp liber – cauzată de apariția unor *noi ideologii de valorizare a fracțiunilor timpului social sub impactul noilor tehnologii și a noilor forme de interacțiune socială*, conform criteriilor stabilite de R. Sue privind societatea postmodernă, numită epoca informatizării sau societatea bazată pe cunoaștere ce pune accent pe stilul de viață al persoanei în timpul liber⁵³ – de aici necesitatea unei *educații pentru timpul liber* în contextul învățării pe tot parcursul vieții.

Esența *educației pentru timpul liber* este pentru a îmbunătăți calitatea vieții oamenilor printr-un *proces de dezvoltare prin care persoanele învață să facă ceea ce este important și util pentru dezvoltarea personali-*

⁵² Clichici V. *Educația pentru timpul liber din perspectivă axiologică. Conceptualizare. Modelizare. Implementare.* Monografie. Coord. șt.: Maria Hadîrcă. Chișinău: Lyceum (F. E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018.

⁵³ Cucoș C. *Pedagogie.* Ediția a II-a revăzută și adăugită. Iași: Editura „Polirom”, 2006, p. 93.

tății în perioada de timp liber, atestat definițiilor internaționale din Carta WLRA⁵⁴. De aceea, timpul liber reprezintă o problemă globală a secolului al XXI-lea, iar aceasta necesită un nivel înalt de cultură și de conștientizare a valorii de timp și libertate pentru întreaga societate umană.

Din perspectiva învățării pe tot parcursul vieții, *educația pentru timpul liber* se extinde în mai multe forme de realizare, specificate după A. Sivan⁵⁵:

- ◆ Educația pentru timpul liber în cadrul comunității;
- ◆ Educația pentru timpul liber în cadrul școlii de cultură generală;
- ◆ Educația pentru timpul liber pentru formarea de formatori.

Concepută ca *nouă educație*, **educația pentru timpul liber** face parte din domeniul *teoretic fundamental* al teoriei educației, iar la nivelul programelor și recomandărilor UNESCO,⁵⁶ se vorbește despre *pedagogia timpului liber*, care face parte din *domeniul aplicativ*.

Instituția de învățământ reprezintă prin excelență acel spațiu axiologic de formare–dezvoltare a personalității elevului/tânărului, un câmp de negociere și de validare valorică a intereselor acestuia. Actorii implicați în procesul paideutic își etalează diverse atitudini, preferințe, interese, propun modele comportamentale dezirabile, dezbate și deslușesc valorile din acest perimetru⁵⁷.

Sistemul de învățământ din Republica Moldova poate facilita implementarea *educației pentru timpul liber* în scopul dezvoltării integrale a personalității elevului/studentului, prin oferirea de cunoștințe despre *valoarea timpului liber*, dezvoltarea de aptitudini, atitudini și obiceiuri într-o combinație de activități de învățare de tip formal/nonformal, care să conducă finalmente la formarea *competenței de gestionare valorică a timpului liber* în societatea cunoașterii.

Prin abordarea educației pentru timpul liber din perspectiva axiologică a învățării pe tot parcursul vieții avansăm ideea de a completa sistemul de finalități ale învățământului general cu o nouă valoare educațională, care este esențială pentru adolescentul de astăzi – *competența de gestionare valorică a timpului liber* – finalitatea de bază a educației pentru timpul liber în învățământul liceal.

⁵⁴ Apud: Clichici V. *Educația pentru timpul liber din perspectivă axiologică. Conceptualizare. Modelizare. Implementare*. Monografie. Coord. șt.: Maria Hadîrcă. Chișinău: Lyceum (F. E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018, p. 39.

⁵⁵ *ibidem*, p. 42.

⁵⁶ Văideanu G. *UNESCO – 50 Educație*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1996.

⁵⁷ Cucoș C. *Pedagogie*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Iași: Editura „Polirom”, 2006, p. 119.

Competența de gestionare valorică a timpului liber reprezintă un sistem integrat de resurse (cunoștințe, capacități/abilități, atitudini și valori) obținute prin educația pentru timpul liber și valorificate prin acțiuni formale sau nonformale de destindere, divertisment, dezvoltare personală desfășurate într-o interconexiune ale activităților educative de nivel formal–nonformal–informal în vederea formării-dezvoltării integrale a personalității pe tot parcursul vieții.

Constatăm că în sistemul de competențe-cheie europene⁵⁸ nu figurează competența de gestionare a timpului liber, însă mulți cercetători străini (C. Bîrzea, J. Sellick, J. Mundy, L. Odum, C.A. Peterson, N.J. Stumbo, H. Ruskin, A. Sivan) și din R. Moldova (M. Hadîrcă, I. Botgros, I. Achiri)⁵⁹ reflectează asupra *problemei dezvoltării competenței de gestionare a timpului liber* în sistemul educațional, în perspectiva dezvoltării educației pe tot parcursul vieții. Din acest punct de vedere, considerăm că competența de gestionare valorică a timpului liber este necesară să fie inclusă în lista competențelor-cheie.

Formarea-dezvoltarea *competenței de gestionare valorică a timpului liber* prin educația pentru timpul liber este gândită în perspectiva învățării pe tot parcursul vieții, care vizează trei aspecte esențiale ale vieții pentru formarea-dezvoltarea integrală a personalității⁶⁰:

- (I) împlinirea personală și dezvoltarea de-a lungul vieții (capital cultural): competențele-cheie trebuie să ofere posibilitatea elevilor / studenților să-și urmeze obiectivele personale, conduși de interesele și aspirațiile personale, de dorința de a continua învățarea pe tot parcursul vieții;
- (II) cetățenia activă și incluziunea (capital social): competențele-cheie trebuie să le permită elevilor/studenților să participe în societate în calitate de cetățeni activi;
- (III) perspectiva angajării într-un loc de muncă (capital uman): capacitatea fiecărui elev/student de a-și proiecta cariera „de viitor” pentru a obține o slujbă decentă pe piața forței de muncă.

În această viziune, *competența de gestionare valorică a timpului liber* vizează toate cele trei aspecte ale vieții, de aceea considerăm necesară să facă parte din lista *competențelor-cheie / transversale* ale sistemului de

⁵⁸ *Învățarea pe tot parcursul vieții – competențe-cheie*. Comisia Europeană, 2019.

⁵⁹ Apud: Clichici V. *Educația pentru timpul liber din perspectivă axiologică. Conceptualizare. Modelizare. Implementare*. Monografie. Coord. șt.: Maria Hadîrcă. Chișinău: Lyceum (F. E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018, p. 75.

⁶⁰ Cartaleanu T. (coord.) et al. *Formare de competențe prin strategii didactice interactive*. Chișinău: Centrul Educațional Pro Didactica, 2008, p. 7.

învățământ general, iar formarea ei poate fi asigurată prin realizarea educației pentru timpul liber pe parcursul treptei liceale de învățământ.

Competențele specifice educației pentru timpul liber sunt valori educaționale concrete care conduc la formarea *competenței de gestionare valorică a timpului liber* la elevii absolvenți de liceu. Ele se prezintă astfel:

- (1) *competența de informare* – care vizează selectarea surselor de informare și aplicarea achizițiilor unei game de opțiuni disponibile pentru petrecerea și organizarea rațională a timpului liber;
- (2) *competența de luare a deciziei* – care vizează proiectarea și valorificarea unui optim stil de viață în petrecerea timpului liber;
- (3) *competența de autodezvoltare* – care vizează valorificarea oportunităților de dezvoltare-personală prin gestionarea rațională a timpului liber.

Activitățile de învățare recomandate pentru dezvoltarea competențelor specifice noii dimensiuni pot fi selectate conform nivelurilor de: (A) *cunoștințe privind înțelegerea și conștientizarea valorii de timp liber* (Ce este timpul liber și ce știu eu despre timpul liber etc.); (B) *abilități/capacități, deprinderi* (Ce fac eu și cum sunt în timpul liber?); (C) *atitudini și valori* (Cum sunt eu și cum mă simt în timpul liber în raport cu ceilalți/societatea?). Activitățile educației pentru timpul liber va fi proiectată modular (crosscurricular) și se va concretiza, finalmente, în diverse produse școlare (proiecte, portofolii etc.) prezentând indicatori de performanță, care sunt semnele concrete ale stăpânirii de către elevul licean a competenței date.⁶¹

În acest context, cercetarea noastră abordează conceptul *structură de acțiune a competenței de gestionare valorică a timpului liber*, care prezintă nivelul programării educative ce vizează eficiența activității formativ-educative a educației pentru timpul liber, proiectată și realizată în cadrul corelației pedagogice profesor–elev, elev–profesor, elev–elev, prin acțiuni concrete de predare–învățare–evaluare.

Astfel, *structura de acțiune a competenței de gestionare a timpului liber* solicită profesorului/formatorului direcția de orientare a organizării activităților de *educație pentru timpul liber*, care, potrivit lui T. Cosma⁶², vizează:

- asigurarea elementelor compensatorii ale efortului, prin efectuarea unor activități de alt gen decât cele desfășurate în acel moment, dar fără a pierde din vedere obținerea unor beneficii;

⁶¹ Clichici V. *Educația pentru timpul liber din perspectivă axiologică. Conceptualizare. Modelizare. Implementare*. Monografie. Coord. șt.: Maria Hadîrcă. Chișinău: Lyceum (F. E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018, p. 76; p. 92.

⁶² Cosma T. *Sedintele cu părinții în gimnaziu. Idei-suport pentru diriginți*. Iași: Editura „Polirom”, 2008, p. 224.

- intensificarea acțiunilor în aer liber, în mijlocul naturii;
- diversificare, dar nu aglomerare;
- păstrarea unui echilibru între activitățile școlare, extrașcolare și de timp liber etc.

Formarea *competenței de gestionare valorică a timpului liber* la elevii-liceeni prin curriculum / programe de stimulare a educației pentru timpul liber sunt similare cu formarea oricărei alte *competențe școlare*. Procesul de bază pentru formarea-dezvoltarea unei *capacități/abilități de consumare a timpului liber* este evidentă prin: denumirea ei; descrierea și furnizarea unei rațiuni a utilizării ei; demonstrarea utilizării corecte și incorecte a competenței respective, astfel încât să poată fi observată; oferirea de oportunități de practicare intensă, supravegheată a abilității cu asigurarea permanentă a feedbackului. Dacă scopul curriculumului/programului este să promoveze transferul unui context către adult, este necesară o anumită separare a activităților, în cazul educației pentru timpul liber⁶³.

În contextul de mai sus, am determinat că *educația pentru timpul liber* poate oferi elevilor absolvenți de liceu următoarele direcții principale de formare-dezvoltare *valorică* a personalității lor:

- organizarea timpului liber al elevilor într-un mod plăcut și util prin programe educativă;
- umplerea cu valori educative a acestui spațiu de timp;
- dezvoltarea aptitudinilor potrivit vocației și opțiunii elevilor;
- formarea și dezvoltarea capacităților intelectuale, a disponibilităților afective și a abilităților practice.

Educația pentru timpul liber asigură – prin strategii metodologice centrate pe elev – extinderea și aprofundarea dimensiunii axiologice a educației nonformale racordată interconex cu educația formală și informală. Atare activități sunt valoroase și interesante când implicați sunt și părinții elevilor, și specialiștii invitați.

Prin urmare, educația pentru timpul liber reprezintă o formă specializată a procesului educațional integral/de bază, care include mai multe domenii – cultural-artistic, turistic, social, economic etc. – și are în vedere formarea la elevi/studenti a competenței de gestionare valorică a timpului liber. Aceasta se dovedește a fi o (auto)educație rentabilă sub raport familial, sanitar, social și economic, iar importanța ei crește odată cu implementarea în Republica Moldova a concepției învățării pe tot par-

⁶³ Adams G.-R., Berzonsky M.-D. *Psihologia adolescenței. Manualul Blakwell*. Iași: Editura „Polirom”, 2009, pp. 131-132.

cursul vieții, care solicită și stăpânirea de către tineri a competenței de gestionare valorică a timpului liber în favoarea dezvoltării unei personalități culturale și a promovării unei cetățenii active.

2.3. Organizarea activităților extrașcolare din perspectiva parteneriatelor educaționale

Importanța *activităților educative școlare și extrașcolare* necesită, mai mult ca oricând, să se regăsească ca dimensiuni semnificative a procesului de învățare pe tot parcursul vieții în politicile naționale și europene din domeniul educației, punându-se accent pe educația nonformală care valorizează fiecărui copil/elev, cunoașterea acestuia și găsirea celor mai eficiente posibilități de integrare și adaptare la schimbările permanente din societate. Acestea, permit utilizarea eficientă și plăcută a timpului liber al elevului, dezvoltarea vieții asociative, dezvoltarea capacităților de a lucra în grup și de a coopera în rezolvarea unor sarcini complexe, dezvoltarea voinței și formarea trăsăturilor pozitive de caracter etc.

2.3.1. Actualitatea și importanța învățământului extrașcolar din Republica Moldova

Educația prin activitățile extrașcolare din instituțiile naționale urmăresc identificarea și cultivarea corespondenței optime dintre aptitudini, talente, cultivarea unui stil de viață civilizată, precum și stimularea comportamentului creativ în diferite domenii. Începând de la cea mai fragedă vârstă, copiii acumulează o serie de cunoștințe punându-i în contact direct cu obiectele și fenomenele din natură.

Valoarea învățământului extrașcolar constă în abordarea transversală și transdisciplinară, axarea pe formarea de valori și competențe utile elevului, fortificarea componentei variative a învățământului general. Totodată, contribuie la realizarea transferului de cunoștințe, capacități achiziționate de copii în școala de bază și la dezvoltarea acestora, stimularea interesului și a motivației cognitive a educabililor pentru formare și dezvoltare personală⁶⁴.

Or, se constată că activitatea extrașcolară, fiind segmentul de educație, care asigură în mare parte transferul de cunoștințe, acumulate de către elevi în cadrul programului standard de ore obligatorii (curriculum formal / Curriculum Național) în practică, ceea ce oferă elevului deprinderi practice de a implementa în practică cunoștințele teoretice acumulate.

⁶⁴ *Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare*. Vl. Pâslaru, T. Callo, N. Silistraru [et al.]. Coord. șt.: M. Hadîrcă. Chișinău: IȘE (Tipogr. „Print-Caro” SRL), 2011, p. 65.

Cum se realizează învățământul extrașcolar din Republica Moldova? Conform prevederilor Codului Educației al Republicii Moldova, Capitolul VII. Articolul 36. (1) „Învățământul extrașcolar se realizează în afara programului și activității școlare prin activități complementare procesului educațional desfășurat în instituțiile de învățământ și are menirea să dezvolte potențialul cognitiv, afectiv și acțional al copiilor și tinerilor, să răspundă intereselor și opțiunilor acestora pentru timpul liber”⁶⁵. Astfel, se realizează în grup sau individual în instituții extrașcolare de stat și private (centre, palate, case de creație, cluburi de creație tehnico-științifice, centre ale tinerilor turiști, centre ale tinerilor naționaliști, școli sportive de agrement etc.), în baza unor activități educative specifice, de către cadrele pedagogice în colaborare cu familia, unitățile socio-culturale, mass-media, organizații de copii și tineret etc. Accesul la activitățile realizate de instituțiile extrașcolare de stat este liber și gratuit pentru toți solicitanții cu vârsta între 5-19 ani, cu excepția școlilor sportive, indiferent de gen, rasă, origine, etnică, confesiune, oferindu-le tuturor, posibilități egale pentru dezvoltare multilaterală și autodeterminare în sfera timpului liber⁶⁶.

Activitățile extrașcolare în instituții sunt organizate în baza cadrului normativ-legislativ:

- Codul Educației al Republicii Moldova;
- Concepția învățământului extrașcolar;
- Regulamentul-tip al instituției extrașcolare;
- Regulamentul de atestare a cadrelor didactice din învățământul general, profesional etnic și din cadrul serviciilor de asistență psihopedagogică.

Astfel, necesitatea modificării paradigmei învățământului extrașcolar la etapa actuală este influențată de un șir de contexte provocate de schimbările și reformele din toate sferele vieții sociale, care generează probleme și în sistemul de învățământ general. Prin urmare, calitatea serviciilor educaționale și de studii, dar și ocupației în timpul liber al elevului „suferă din cauza lipsei financiare, a motivației scăzute a cadrelor didactice, a lipsei unui serviciu de asistență metodică pentru specialiști, elaborării și promovării practicilor/modelelor pozitive de muncă cu copiii, insuficienței bazei materiale necesare pentru activitatea cercurilor, asociațiilor după interese, atelierelor de creație etc.”⁶⁷

⁶⁵ *Codul Educației al Republicii Moldova*, Nr. 152 din 17.07.2014.

⁶⁶ *Învățământul extrașcolar*. MECC, 2020. Disponibil: <https://mecc.gov.md/ro/content/invatamintul-extrascolar>

⁶⁷ *Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare*. VI. Pâslaru, T. Callo, N. Silistraru [et al.]. Coord. șt.: M. Hadîrcă. Chișinău: IȘE (Tipogr. „Print-Caro” SRL), 2011, p. 70.

Totuși, cercetătorii autohtoni identifică o serie de probleme cu care se confruntă instituțiile de învățământ extrașcolar, precum⁶⁸:

- lipsa curriculumului nonformal (extrașcolar) pentru activitățile organizate și realizate în mediul extrașcolar;
- slaba dotare cu mijloace de învățământ a instituțiilor de învățământ extrașcolar;
- formalism din partea unor cadre didactice în proiectarea activităților în instituția de învățământ extrașcolar.

În acest context, una dintre soluțiile optime ar fi eficientizarea parteneriatelor educaționale în susținerea activităților educației extrașcolare ca element-cheie a educației nonformale prin crearea condițiilor de aplicare a unor „mijloace de determinare a rezultativității avansării copilului/elevului în limitele programei educaționale extrașcolare (conform tipului de activitate, domeniilor de cunoștință), care i-ar permite să-și vadă treptele de dezvoltare personală și care ar stimula această dezvoltare, fără a leza demnitatea personalității copilului”⁶⁹.

2.3.2. Repere pedagogice de modernizare a managementului activităților extrașcolare

Activitatea extrașcolară, ca orice demers către o finalitate, presupune niște pași manageriali de structurare și organizare, asigurate de corelarea activităților de proiectare, implementare și evaluare corelate cu timpul elevului.

I. Nicola consideră că „activitatea extrașcolară oferă independență mai mare elevilor și asigură o posibilitate de varietăți pentru manifestările disciplinare, ele presupun respectarea unei game variate de norme disciplinare”⁷⁰.

Ce reprezintă timpul extrașcolar al elevului? Segmentul din bugetul zilnic de timp al unui elev care presupune, de asemenea, un anumit caracter de obligativitate impus de anumite cerințe fiziologice și condiții socio-economice⁷¹. Totodată, reprezintă timpul destinat activităților învățământului extrașcolar/complementar care orientează copiii/elevii pe diverse domenii științific, cultural-artistic, sportiv-turistic, tehnic-aplicativ.

⁶⁸ Florea V. Dimensiuni și caracteristici ale proiectării activităților în instituția de învățământ extrașcolar. In: *Acta et commentationes* (Științe ale Educației), 2018, Nr. 3(14), p. 161.

⁶⁹ *Apud: Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare*. Vl. Pâslaru, T. Callo, N. Silistraru [et al.]. Coord. șt.: M. Hadîrcă. Chișinău: IȘE (Tipogr. „Print-Caro” SRL), 2011, p. 66.

⁷⁰ Nicola I. *Tratat de pedagogie școlară*. București: Editura „Aramis”, 2000, p. 288.

⁷¹ Jigău M. (coord.). *Timpul elevilor*. București: Institutul de Științe ale Educației, 2008, p. 5.

Reușita managerială a activităților extrașcolare din diverse instituții nonformale rezidă în respectarea *principiilor generale*⁷²:

- Principiul echității și al non-discriminării;
- Principiul parteneriatului social și al co-managementului;
- Principiul respectării drepturilor copilului și ale omului;
- Principiul centrării pe valorile general-umane, naționale și democratice;
- Principiul diferențierii și individualizării demersului educațional;
- Principiul corelării intereselor individuale ale beneficiarului cu cele ale societății;
- Principiul creativității;
- Principiul unității educației și autoeducației.

Conform acestor principii recomandate de Ministerul Educației, Culturii și Cercetării al Republicii Moldova, elevilor trebuie să li se ofere un program de activități extrașcolare atractiv, motivant cu aplicabilitate practică pentru a înțelege și a conștientiza rolul activităților și competențelor formate pe parcursul anilor de școală.

Obiectivele generale de modernizare a managementului activităților extrașcolare vizează:

- Creșterea calității procesului de predare-învățare-evaluare prin realizarea obiectivelor activităților extrașcolare și prin modernizarea abordării învățării în context nonformal;
- Optimizare managementului la nivel de instituție și la nivelul clasei de elevi prin corelarea documentelor de politici naționale la cele europene referitoare la activitățile educative școlare și extrașcolare;
- Asigurarea unui sistem educațional stabil, echitabil, eficient și relevant prin sporirea accesului la educația de calitate, prin asigurarea politicilor de echitate socială și a egalității șanselor, prin prevenirea și reducerea fenomenelor antisociale, prin aplicarea principiilor de siguranță personală, ale educației pentru sănătate / educației civice / educației rutiere;
- Compatibilizarea sistemului național de educație cu sistemele europene prin inițierea și derularea unor programe/proiecte care vizează creșterea performanțelor elevilor și ale cadrelor didactice europene prin activități de educație cultural-artistică și științifică.

⁷² Învățământul extrașcolar. MECC, 2020. Disponibil: <https://mecc.gov.md/ro/content/invatamintul-extrascolar>

În viziunea lui D.K. Wheeler, *procesul proiectării activităților extra-curriculare se desfășoară în mai multe etape*, indiferent de nivelul de acțiune și de tipul de control, precum⁷³:

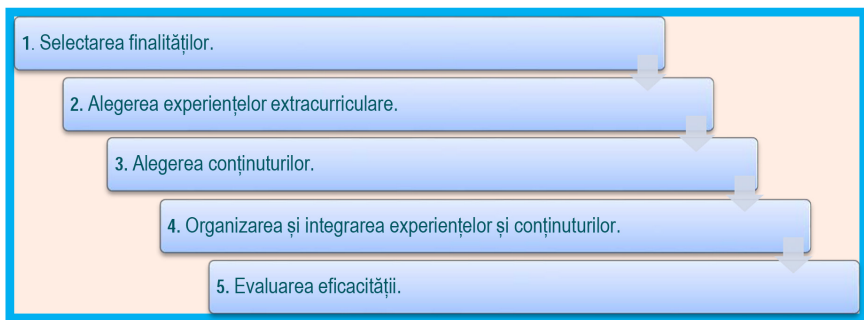

Figura 3. Etapele procesului proiectării activităților extracurriculare

Particularitățile specifice activităților extrașcolare se deosebesc de activitățile școlare, din punct de vedere al *conținutului, duratei, metodelor utilizate și formelor de organizare a activității*. Conținutul activităților extrașcolare nu este stabilit printr-un curriculum obligatoriu; elevii au libertatea deplină de a alege conținuturile care sunt în perfectă concordanță cu interesele și dorințele elevilor. Astfel, acestea devin o formă complementară de activitate – parte componentă a educației – care stimulează valori, aptitudini și dezvoltă vocația, talentul, încurajând competiția, asumarea de responsabilități, comunicarea, abordările bazate pe inițiativă, imaginație și opțiune. Toate acestea duc la formarea unor personalități integrate⁷⁴.

Formele activităților extrașcolare au un caracter interdisciplinar, prin organizarea de *excursii, drumeții, vizite, spectacole cultural-artistice, tabere școlare, vizionări de filme, competiții sportive, cercuri de creație, cercuri pe discipline, concursuri*, care, prin specificul lor, imprimă copilului un anumit comportament, o ținută adecvată situației, declanșând anumite sentimente.

Organizarea și desfășurarea activităților extrașcolare respectă anumite *condiții*: sunt subordonate procesului de învățământ care se desfășoară în clasă; se evită supraîncărcarea elevilor; se desfășoară în colectiv, fiind

⁷³ Apud: Munteanu M. *Activități extracurriculare – forme și conținuturi*. Iași: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2019. Disponibil: <https://www.academia.edu>

⁷⁴ Hubenco T. Rolul activităților extrașcolare în dezvoltarea aptitudinilor artistice la copii. In: *Revistă de științe socioumane*, 2015, Nr. 2(30), 2015 (UPS „Ion Creangă”), p. 27.

create și organizate pe principiul liberului consimțământ; la antrenarea elevilor trebuie să se țină seama de particularitățile de vârstă și interesele elevilor, precum și de posibilitățile de realizare pe care le au, fără să fie reținuți de la ore sau pregătirea lecțiilor.⁷⁵

În viziunea pedagogului C. Cucoș⁷⁶, activitatea desfășurată de către elevi în cadrul lecțiilor și activitatea desfășurată de ei în afara clasei și a școlii, există deosebiri din punct de vedere al *conținutului* și al *formelor de organizare*:

- Activitatea în afara clasei și extrașcolară are un conținut deosebit de activitatea în cadrul lecțiilor. Desfășurarea lecțiilor și volumul cunoștințelor predate sunt determinate de curriculumul la disciplină, în timp ce conținutul și desfășurarea activităților în afara clasei au conținut flexibil și foarte variat, cuprinzând cunoștințe din domeniul artei, științei, tehnicii, sportului. Totuși nici conținutul acestor activități nu se stabilește în mod întâmplător, ci pe baza anumitor principii.
- Încadrarea elevilor în diferite forme ale activității în afara clasei și extrașcolare se face pe baza liberei alegeri, sub îndrumarea cadrelor didactice, care îi pot sugera fiecărui copil ce formă de activitate este mai potrivită pentru interesele și înclinațiile lui.
- Durata activităților în afara clasei și extrașcolare variază. O lecție are durata fixă de 45 de minute, iar activitățile în afara clasei sau extrașcolare durează de la o jumătate de oră până la două ore.
- Verificarea, aprecierea și evidența rezultatelor activității în afara clasei și extrașcolare au forme specifice. Verificarea are caracter practic. Spre deosebire de aprecierea făcută în cadrul orelor prin intermediul notelor, ceea ce a făcut elevul în afara orelor de clasă se concretizează prin intermediul calificativelor, de exemplu: *slab, bine, foarte bine*.
- Activitatea în afara clasei și cea extrașcolară este propice pentru manifestarea spiritului de independență și a inițiativei elevilor.
- O altă particularitate a activității extrașcolare o constituie legătura ei cu practica. Aplicarea cunoștințelor în cadrul activităților extrașcolare are și valoarea unui exercițiu de dezvoltare a aptitudinilor elevilor.

Din cele relatate anterior, deducem că în formarea elevilor un rol important îl ocupă cadrul didactic/profesorul. Este factorul determinant

⁷⁵ *ibidem*, p. 28.

⁷⁶ Cucoș C. *Pedagogie*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Iași: Editura „Polirom”, 2006.

în formarea personală a elevului. Diversitatea informațiilor ce urmează a fi transmise elevilor capătă valențe educative numai în urma preluării acestora de cadru didactic, care are datoria de a ridica standardul valorilor culturale și morale ale elevilor.

Pentru identificarea domeniilor de interes, de preferințe ale elevilor este necesar de aplicat indici la nivel de clasă/grupă pe unitatea de învățământ.

Tabelul 4. Indici ai domeniilor grupei clasei / clasei, văzută ca grup școlar⁷⁷

Indici	cognitivi	afectivi	comportamentali
	Așteptări, predicții, descrieri, povestiri care relevă dorințe, nevoi, aspirații ale elevilor.	Emoții observate frecvent, sentimente față de anumite personalități.	Comportamente adecvate anumitor situații, comportamente de receptare de apropiere față de anumite activități.
Exemple	Am dori..., am vrea..., ne place..., am fi mulțumiți de..., vrem să mai învățăm să...	Stare de confort creată de activitățile..., stare de bine în contextul...	Disciplină în timpul activităților cooperante, lucru în echipă, activism, independență, competiție, respect, toleranță, încredere în sine, respect de sine și față de alții etc.

Modalitatea de selecție a activităților propuse se va decide la nivelul unității de învățământ și presupune implicare, în egală măsură, a elevilor, a cadrelor didactice, părinților, astfel încât activitățile selectate să corespundă finalităților educaționale specifice comunității școlare, fiind un rezultat al opțiunilor comune.

În acest context, organizarea timpului elevului pentru a participa în diverse activități extrașcolare îi revine responsabilitatea atât familiei, cât și instituției de învățământ. Școala poate oferi mai multe activități extra-curriculare cu referire la organizarea rațională a timpului liber al elevului, inclusiv grupuri de hobby, activități artistice, sportive, tehnico-științifice, menționate de cercetătorii E. Macavei, I. Nicola, S. Cristea, L. Cuznețov.⁷⁸ Așadar, activitățile extrașcolare sunt apreciate atât de copii, cât și de factorii educaționali în măsura în care: valorifică și dezvoltă interesele și aptitudinile copiilor; organizează într-o manieră plăcută și relaxantă

⁷⁷ Cocoradă E. *Consilierea psihopedagogică*. Sibiu: Editura „Psihomedica”, 2003.

⁷⁸ *Apud*: Clichici V. Familia, școala și comunitatea – parteneri în gestionarea rațională a timpului liber. In: *Familia – factor existențial de promovare a valorilor etern-umane*: Conferința Științifică Internațională. Coord. L. Cuznețov. Chișinău: UPS, Ion Creangă”, 2012, p. 415.

timpul liber al copiilor contribuind la optimizarea procesului de învățământ; formele de organizare sunt ingenioase, cu caracter recreativ; copiii au teren liber pentru a-și manifesta în voie spiritul de inițiativă; participarea este liber consimțită, necondiționată, constituind un suport puternic pentru o activitate susținută; au efect pozitiv pentru munca desfășurată în grup; creează un sentiment de siguranță și încredere tuturor participanților; urmăresc lărgirea și adâncirea influențelor exercitate în procesul de învățământ; contribuie la dezvoltarea armonioasă a copiilor.

Activitățile extrașcolare pot determina o „pierdere de timp” sau o distragere a educabilului în defavoarea activităților educative formale. Însă, **valoarea de timp liber** este un drept al copilului/elevului care stimulează necesitatea implementării *educației pentru timpul liber* în școală sau în afara școlii. Aceasta la rândul ei, educația pentru timpul liber oferă posibilitatea elevilor de ale dezvolta-forma *competența de gestionare rațională a timpului liber*⁷⁹ prin capacitatea de a-și cunoaște propriile interese, de a-și selecta preferințele la nivel prioritar, și să-și proiecteze timpul pentru acele activități/ocupații oferite de școală după cerințele societății. De asemenea să-și valorifice timpul lor liber și după absolvirea școlii, așa precum e modul sănătos de viață, familia, munca, timpul liber fiind fundamentale ființei umane.

Educația pentru timpul liber – una din dezideratele *noii educații* poate fi înscrisă în aria temelor / conținuturilor / activităților extrașcolare (cross-curriculare, extracurriculare) organizate la nivel de ⁸⁰:

- *instituție de învățământ*, prin realizarea de concursuri școlare, proiecte școlare, forumuri educative, senatul elevilor, clubul școlar, ateliere școlare, mese rotunde (exemple de activități: Animatori primordiali de cultivarea timpului liber, Valoarea timpului liber în disciplinele școlare, „Cultura digitală” – extensie de petrecere a timpului liber etc.);
- *managementul clasei de elevi*, prin proiectarea temelor/conținuturilor integrale ale orei de dirigiență cu aspecte esențiale ale educației pentru timpul liber (exemple de activități: Sănătatea – un dar de neuitat în timpul meu liber, Mass-media și comunicarea eficientă în timpul liber, Valoarea timpului liber în retrospectivă istorică etc.);

⁷⁹ Clichici V. *Educația pentru timpul liber din perspectivă axiologică. Conceptualizare. Modelizare. Implementare.* Monografie. Coord. șt.: Maria Hadîrcă. Chișinău: Lyceum (F. E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018.

⁸⁰ *ibidem*, p. 68.

- *parteneri educativi: familie-școală-comunitate* prin proiecte pro-sociale, activități de voluntariat-caritate, centre de creație pentru copii, adolescenți și adulți etc. (exemple de activități: „Dreptul meu la timp liber și recreere”, „Timpul social – sentiment de cultură a personalității”, „Sărbătorile naționale – tradiție de eternitate în timpul liber” etc.).

Așadar, managerilor instituțiilor de învățământ li se recomandă de a facilita procesul de organizare a activităților extrașcolare prin:⁸¹

- ✓ proiectarea și gestionarea eficientă a activităților extrașcolare;
- ✓ implicarea tuturor elevilor și cadrele didactice în activități care să răspundă intereselor și preocupărilor elevilor;
- ✓ valorificarea talentelor și capacităților elevilor în diferite domenii și stimularea participării lor în diverse acțiuni, în contexte nonformale;
- ✓ elaborarea de programe extracurriculare/extrașcolare în colaborare cu parteneri educaționali.

În consecință, rolul primordial în stabilirea relațiilor de colaborare dintre părinți, elevi, profesori și comunitate privind organizarea activităților extrașcolare îi revine managerului/cadrului didactic instituției școlare, care asigură o implicare activă în lansarea proiectelor de parteneriat educațional.

2.3.3. Rolul parteneriatului educațional în organizarea activităților extrașcolare

În contextul învățării pe tot parcursul vieții, idealul educațional nu poate fi realizat fără o legătură strânsă între stabilirea armonioasă a parteneriatelor – *școala, familia, comunitatea* – care sunt pilonii principali pentru dezvoltarea și educarea personalității umane. Experiențele internaționale susțin că activitățile extrașcolare realizate în timpul liber al elevului, în general, au cel mai larg caracter inter- trans- și pluridisciplinar, ce oferă cele mai eficiente modalități de formare a caracterului copiilor/ elevilor încă din clasele primare.

Organizarea timpului elevului pentru diverse activități extrașcolare îi revine parteneriatului școală-familie, care este fundamental pentru buna funcționare a sistemului educațional și succesul școlar al elevilor, dar și posibilitățile de implicare a părinților în viața școlii, dar și a comunității.

În cercetarea noastră experiențială realizată, printr-un chestionar de opinii pedagogice, cu scopul de a evalua percepția timpului liber de către

⁸¹ Cebanu L. *Managementul activităților extrașcolare*. Ghid metodologic. Chișinău: IȘE („Cavaioli”), 2015.

elevii liceeni, profesori, părinți din mediul rezidențial al Republicii Moldova și de a identifica problemele privind utilizarea rațională a timpului liber și implicarea elevilor în activități extrașcolare. Conform interpretării rezultatelor pedagogice, s-au constatat următoarele nevoi ale elevilor de valorificare a timpului liber prin participarea lor la activitățile extrașcolare organizate de instituții educaționale.⁸²

Tabelul 5. Rezultate pedagogice privind nevoile elevilor de a participa în activități extrașcolare

Constante	Interpretări pedagogice
<p>1. Nevoia de implicare a elevului în activități în afara clasei / instructiv-educative, extrașcolare / recreative sau artistice.</p>	<p>➤ Această nevoie este dictată de <i>factorul mediului rezidențial</i>. Rezultatele obținute, ne demonstrează: a) în afara clasei – participarea celor mai puțini elevi din mediul rural numai la o singură activitate (40,5%) și înregistrarea celor mai mulți elevi (59,5%) care nu frecventează nici o activitate, elevii (62,8%) din mediul urban au identificat că participă la două sau trei activități, însă sunt și din cei care nu frecventează (37,2%); b) <i>activități extrașcolare</i> – elevii din mediul urban au o diversitate amplă în alegerea activităților celor din afara școlii care au și menționat că participă 97, 2%, iar elevii din mediul rural sunt limitați doar la oferta școlii și necesitățile locale, la care participă 69,7% de elevi având o reușită academică foarte bună sunt încadrați la editarea ziarului local, la emisiunile de la radio /TV local, însă ceilalți elevi care nu au o ocupație educativă părinții lor recunosc acest motiv.</p>
<p>2. Nevoia de culturalizare a personalității liceanului prin timpul liber.</p>	<p>➤ Aceasta este o completare a celei prime nevoi. Astfel, analizând domeniile educației nonformale/complementare și răspunsurile elevilor din mediul rezidențial, s-a constatat o nereușită în vederea formării la elevi a unui sistem de <i>competențe funcționale</i>, esențiale pentru reușita socială, dezvoltarea personalității etc. Deoarece s-a comparat răspunsurile elevilor din ambele medii rezidențiale și cu regret afirmăm că liceenii atât din mediul urban cât și din mediul rural au notat <i>foarte puține</i></p>

⁸² Clichici V. Familia, școala și comunitatea – parteneri în gestionarea rațională a timpului liber. In: *Familia – factor existențial de promovare a valorilor etern-umane*: Conferința Științifică Internațională. Coord. L. Cuznețov. Chișinău: UPS, Ion Creangă”, 2012, pp. 416-418.

	<p>activități extrașcolare ce țin de profilurile artistic-estetic (muzică, dans, actorie, desen – din instituțiile cu învățământ extrașcolar), cultură fizică și asanare (sport), agrement și organizarea utilă a timpului liber (voluntariat). Celelalte profiluri ale educației nonformale nu au fost identificate în răspunsurile elevilor, ceea ce denotă să vizăm în perspectivă această problemă spre soluționare la nivel de politici educaționale.</p>
<p>3. Nevoia unui program zilnic dezvoltat la nivel de comunitate locală, stimulat și corespunzător vârstei adolescente care să includă și dimensiunea de timp liber.</p>	<p>➤ Această nevoie este sesizată de respondenții din ambele medii rezidențiale (atât din mediul urban, dar mai ales din cel rural) care confirmă importanța planificării organizării minimumului de timp liber, în aproximativ două ore/zi pe care îl are elevul la dispoziția personală.</p>
<p>4. Nevoia de îndrumare corespunzătoare atât din partea profesorilor cât și din partea părinților, în vederea consolidării unei educații solide cu privire la valoarea de timp liber al elevului.</p>	<p>➤ Această nevoie vizează sinteza de opinii strategice ale profesorilor-părinților, desemnate cu privire la prețuirea și utilizarea rațională a timpului liber de către elevul-liecean sau al adolescentului. Din acestea, sunt descrise unele sarcini educative cu accent pe valorificarea educației pentru timpul liber în raport cu educația familiei, educația pentru sănătate, religie, ora de dirigenție, activități extracurriculare axate pe interesele și posibilitățile elevului, management școlar (gestionarea regimului zilnic al elevului).</p>

Astfel, atât literatura de specialitate, precum și componenta experiențială – configurată prin sondajul de opinii pedagogice – ne demonstrează necesitatea corelației de parteneriat dintre familie-școală-comunitate pentru eficientizarea echilibrului de gestionare rațională a timpului liber al elevului.

Asigurarea calității și a eficienței organizării activității extrașcolare din perspectiva parteneriatului educațional implică un impact pozitiv asupra dezvoltării personalității elevului/tânărului, asupra performanțelor școlare și asupra integrării sociale în ansamblu: *performanță și rezultate școlare mai bune; coeficienți de abandon școlar mai scăzuți; un nivel scăzut de comportamente delincvente și de comportamente antisociale etc.*

CONCLUZII

Capitolul 1. Abordările teoretice ale educației nonformale și informale, deși au fost lansate în anii '60 ai sec. XX, continuă – și în sec. XXI – să suscite interesul specialiștilor din domeniul științelor educaționale. Chiar dacă nici în prezent nu există o unitate de viziuni în ceea ce privește specificul educației nonformale și al celei informale, majoritatea lucrărilor examinate permite conceptualizarea celor două forme de educație. Totodată, sistemul educațional formal, ca urmare a procesului de reformare și democratizare, nu mai este tratat din perspectivă negativă și considerat un dușman al societății.

Școala modernă aplică tot mai frecvent metode și procedee de învățare nonformală, implicând elevii în activități extracurriculare și extrașcolare, inclusiv de participare în proiecte comunitare.

Formalul, informalul și nonformalul nu sunt concepte care se exclud reciproc, dar mai curând caracteristici care se găsesc în diferite grade în toate situațiile sau activitățile de educație, formare sau învățare. Sistemul educațional formal este asociat preponderent cu procesul de oferire a cunoștințelor, evaluare și certificare. Procesul de educație și învățare nonformală este orientat spre dezvoltarea și îmbunătățirea unor serii de competențe și aptitudini, dezvoltate în afara sistemului de învățământ formal și care îl completează.

Aceste competențe sunt necesare pentru incluziunea socială și profesională a tinerilor, pregătirea lor pentru viața independentă, dar și formarea ca cetățeni. Chiar dacă educația informală este în mare parte inconștientă și neprogramată, la fel joacă un rol important în procesul de formare.

În spațiul educațional european, învățământul nonformal se impune pe parcursul sec. XIX, având forma școlilor sau universităților populare. În a doua jumătate a sec. XX, ca urmare a conceptualizării, consolidării bazei teoretice și metodologice, educația nonformală devine o componentă majoră a politicilor și strategiilor educaționale.

Fiind concepută ca proces și modalitate de alfabetizare a unor populații de către structurile internaționale, ENF devine o importantă strategie a politicilor educaționale și a celor de tineret, promovate de Uniunea Europeană. În prezent, Uniunea a recunoscut oficial competențele dobândite în rezultatul educației nonformale, lansând și procesul de certificare.

Capitolul 2 identifică oportunitățile metodologice de organizare și realizare a procesului educației nonformale, a căror beneficiari sunt elevii din cadrul educației formale / de bază. Rezultatele științifice ale acestei

cercetări scot în evidență *nevoia fundamentală a umanității de a se forma-dezvolta continuu pe tot parcursul vieții într-un cadru educativ non-formal având dreptul la timp liber.*

Însă, lipsa unui management în domeniul educației nonformale la nivel național, determină unele recomandări de perspectivă:

- promovarea actului educațional în comunitate și societate prin mediatizarea activităților extrașcolare și extracurriculare (spectacole, recitaluri, festivaluri, concursuri, competiții, campanii, expoziții tematice, emisiuni TV, webinare educaționale etc.);
- buna funcționare a parteneriatului educațional școală–familie–comunitate cu sprijinul organizațiilor guvernamentale și nonguvernamentale;
- promovarea și înțelegerea activității de voluntariat a cadrelor didactice, elevilor și părinților;
- atragerea fondurilor/sponsorilor din comunitate, care să sprijine activitatea educativă nonformală.

Astfel, în contextul acestui studiu științific impactul dezvoltării educației nonformale va fi eficient dacă se vor:

- actualiza politicile educaționale în domeniul educației nonformale racordate la cele internaționale;
- elabora un cadru metodologic de organizare și realizare a educației nonformale, cu accesul tuturor categoriilor de persoane;
- iniția programe specializate în domeniul nonformal cu participarea actorilor educaționali pentru a orienta elevii în alegerea liberă a activităților dorite;
- crea/deschide infrastructuri de divertisment la nivel local, regional pentru a oferi spații de implementarea activităților cu caracter nonformal;
- elabora strategiei intersectoriale de monitorizare a acestui proces de educație nonformală etc.

BIBLIOGRAFIE:

1. Adams G.-R., Berzonsky M.-D. *Psihologia adolescenței. Manualul Blakwell*. Iași: Editura „Polirom”, 2009.
2. Ardouin T. Education non formelle et apprentissages tout au long de la vie. In: *Education permanente*, 2014, n° 199.
3. Brougère G., Bézille H. De l’usage de la notion d’informel dans le champ de l’éducation. In: *Revue française de pédagogie* Nr. 158 | janvier-mars 2007. Disponibil: <http://journals.openedition.org/rfp/516>
4. *Cadrul de referință al curriculumului național*. Vl. Guțu, N. Bucun, A. Ghicov [et al.]; coord.: Lilia Pogolșa, Valentin Crudu. MECC. Chișinău: Lyceum (F.E.-P. „Tipografia Centrală”), 2017.
5. *Cadrul de referință al educației extrașcolare (nonformale) din Republica Moldova*. /Proiect/. MECC. Chișinău, 2020. Disponibil: http://particip.gov.md/public/documente/137/ro_7714_Cadrul-de-refrinta-al-educatiei-extrascolareProiect2020Vl.Gutu.pdf
6. Cartaleanu T. (coord.) et al. *Formare de competențe prin strategii didactice interactive*. Chișinău: Centrul Educațional Pro Didactica, 2008.
7. Cebanu L. *Managementul activităților extrașcolare*. Ghid metodologic. Chișinău: IȘE („Cavaioli”), 2015.
8. Cerghit I., Radu I. (coord.). *Didactica*. București: Editura Didactică și Pedagogică, R.A, 1992.
9. Clichici V. *Educația pentru timpul liber din perspectivă axiologică. Conceptualizare. Modelizare. Implementare*. Monografie. Coord. șt.: Maria Hadîrcă. Chișinău: Lyceum (F. E.-P. „Tipografia Centrală”), 2018.
10. Clichici V. Familia, școala și comunitatea – parteneri în gestionarea rațională a timpului liber. In: *Familia – factor existențial de promovare a valorilor etern-umane*. Conferința științifică internațională. Coord. L. Cuznețov. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2012, pp. 412-418.
11. Cocardă E. *Consilierea psihopedagogică*. Sibiu: Editura „Psihimedia”, 2003.
12. *Codul Educației al Republicii Moldova. Nr. 152 din 17.07.2014*. In: Monitorul Oficial al Republicii Moldova, 24.10.2014, Nr. 319-324 (634).
13. Colley H., Hodkinson P., Malcom J. *Informality and Formality in Learning: A Report for the Learning and Skill Research Centre*. Leeds: University of Leeds, 2003.
14. Compétences clés pour l’éducation et la formation tout au long de la vie – un cadre de référence européen. In: *Journal Officiel de l’Union européenne*, 30.12.2006.
15. *Competențe de viitor pentru voluntariat – model de aptitudini* (Proiectul 2017-1-F101-KA204-034696). Disponibil: http://www.futvolproject.eu/system/files/Acta_FutVol%20Skills%20model_final.RO_.pdf

16. Coombs P.H., Ahmed M. *Attacking Rural Poverty, How Nonformal Education Can Help*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 1974.
17. Cosma T. Ședințele cu părinții în gimnaziu. Idei-suport pentru diriginți. Iași: Editura „Polirom”, 2008.
18. Coulet J.-C. *La notion de compétence: un modèle pour décrire, évaluer et développer les compétences*. In: *Le travail humain*, Vol 74 (N° 1), 2011.
19. Cristea S. *Dicționar de pedagogie*. Chișinău-București: Editura „Litera Internațional”, 2000.
20. Cristea S. *Fundamentele pedagogiei*. Iași: Editura „Polirom”, 2010.
21. Cucuș C. *Pedagogie*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Iași: Editura „Polirom”, 2006.
22. Cucuș C. *Timp și temporalitate în educație. Elemente pentru un management al timpului școlar*. Iași: Editura „Polirom”, 2002.
23. *Curriculum de bază: sistem de competențe pentru educația extrașcolară (nonformală)*. /Proiect/. MECC, 2020. Disponibil: http://particip.gov.md/public/documente/137/ro_7715_Curriculum-de-bazasisistem-de-competente-EENProiecte2020VI.Gutu.pdf
24. Document de travail. *Lignes directrices sur l'éducation non formelle des enfants et des jeunes*. Disponibil: <https://www.enfancejeunesse.lu/wp-content/uploads/2016/02/Lignes-directrices-g%C3%A9n%C3%A9ral-Frz.pdf>
25. Document politique. *Reconnaissance de l'éducation non formelle: Confirmer les compétences réelles des jeunes dans la société de la connaissance*. Disponibil: <http://www.scouteguide.it/wp-content/uploads/2014/04/0716-05-FR.pdf>
26. Dortier J.-F. Sciences de la forme, une histoire oubliée. In: *Sciences humaines*, 2007, n° 181.
27. *Education non formelle*. Recommandation 1437 (2000) de l'Assemblée parlementaire. Disponibil: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-fr.asp?fileid=16762&lang=fr>
28. *Educația integrală. Fundamentări teoretico-paradigmatice și aplicative*. T. Callo, L. Cuznețov, M. Hadîrcă (coord.) [et al.]. Chișinău: IȘE (Tipogr. „Cavaoli”), 2015.
29. Evans D.R. *La planification de l'éducation non formelle*. UNESCO. Paris: Institut International de Planification de l'Éducation, 1981.
30. Faure E. (coord.). *A învăța să fii*. Un Raport UNESCO, trad. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1974.
31. Florea V. Dimensiuni și caracteristici ale proiectării activităților în instituția de învățământ extrașcolar. In: *Acta et commentationes* (Științe ale Educației), 2018, Nr. 3(14), pp. 154-162.

32. Gasse S. L'éducation non formelle: genèse d'une interaction entre les faits et idées dans les pratiques éducatives. In: Astolfi J.-P., Houssaye J. *Les idées et les faits font-ils des histoires en éducation? Penser l'Éducation*, Hors Série. Paris, 2007.
33. Honoré B. *Vers l'œuvre de la formation*. Paris: L'Harmattan, 1992.
34. Hubenco T. Rolul activităților extrașcolare în dezvoltarea aptitudinilor artistice la copii. In: *Revistă de științe socioumane*, (UPS „Ion Creangă”), 2015, Nr. 2(30), pp. 27-31.
35. Illich I. L'enseignement, une vaine entreprise. In: *Oeuvres complètes*. Vol. 1. Paris: Fayard, 2004.
36. *Învățarea pe tot parcursul vieții – competențe-cheie*. Comisia Europeană, 2019. Disponibil: <https://eur-lex.europa.eu/>
37. *Învățământul extrașcolar*. MECC, 2020. Disponibil: <https://mecc.gov.md/ro/content/invatamintul-extrascolar>
38. Jigău M. (coord.). *Timpul elevilor*. București: Institutul de Științe ale Educației, 2008.
39. Kolb D. *Experiential Learning as the Science of Learning and Development*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall, 1984.
40. *L'éducation non formelle dans le domaine de l'enfance et de la jeunesse. Apprendre en contexte extrascolaire*. Disponibil: <https://www.enfance-jeunesse.lu/wp-content/uploads/2018/06/L%C3%A9ducation-non-formelle-dans-le-domaine-de-lenfance-et-de-la-jeunesse.pdf>
41. *Les Outils Pédagogiques dans l'Éducation Non Formelle*. Paris: Centre de Ressources SALTO-YOUTH EuroMed, 2012. Disponibil: https://www.salto-youth.net/downloads/4-17-2695/GP_Tools-For-Learning-in-non-formal-educ_FR_130912_HD.pdf
42. McLeod S. Cognitive Approach. In: *Simply Psychology*, 2015. Disponibil: <https://simplypsychology.org/cognitive.html>
43. *Mémoire sur l'éducation et la formation tout au long de la vie*. Document de travail des services de la Commission des Communautés européennes. Bruxelles, le 30/10/2000, SEC (2000) 1832.
44. *Mini-Compendium de l'éducation non-formelle*. Conseil de l'Europe. Direction de la Jeunesse et du Sport. Strasbourg, 2007.
45. Munteanu M. *Activități extracurriculare – forme și conținuturi*. Iași: Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, 2019. Disponibil: https://www.academia.edu/4799496/Activitati_extracurriculare_forme_si_continuturi?auto=download
46. Nicola I. *Tratat de pedagogie școlară*. București: Editura „Aramis”, 2000.
47. *Perspectiva axiologică asupra educației în schimbare*. Vl. Pâslaru, T. Callo, N. Silistraru [et al.]. Coord. șt.: M. Hadîrcă. Chișinău: IȘE (Tipogr. „Print-Caro” SRL), 2011.

48. Robinson K. *O lume ieșită din minți. Revoluția creativă a educației*. București: Editura „Publica”, 2011. Disponibil: <http://www publica.ro/ken-robinson-o-lume-iesita-din-minti.html>
49. Rogoff B. *The Cultural Nature of Human Development*. Oxford: Oxford University Press, 2003.
50. Schwartz B. Pour une éducation permanente. In: *Education permanente*, mars 1969, n° 1. Disponibil: http://www.education-permanente.fr/public/articles/articles.php?id_revue=1759&id_article=2827#resume2827
51. Tîrcă A. *Ce am învățat de la Sir Ken Robinson*. Disponibil: <https://republica.ro/ce-am-invatat-de-la-sir-ken-robinson>
52. *Une éducation globale. Pour une meilleure reconnaissance de l'éducation au sein des activités de l'enfance et de la jeunesse*. CSAJ. Berne, 2012. Disponibil: www.sajv.ch/fr/politique/domaines-de-travail/benevolat/education-non-formelle/
53. Văideanu G. *UNESCO – 50 Educație*. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1996.
54. Versini C. Quelles méthodes? Institut national de la jeunesse et de l'éducation populaire. In: *Cahiers de l'action*, 2013/2, n° 39, pp. 58-59.
55. Ройтблат О.В. Тенденции преобразования педагогической действительности и проблема неформального образования. In: *Человек и образование*, 2014, №4, с. 133-137.
56. *Современное образование: актуальные вопросы, достижения и инновации: сборник статей XXIX Международной научно-практической конференции*. Пенза: МЦНС „Наука и Просвещение”, 2019, с. 74-76.

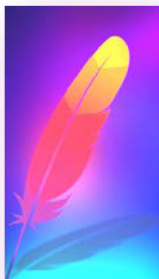
Centrul Editorial „Univers Pedagogic”

Redactor-șef:

Stela Luca

Corector:

Oxana Uzun-Negrescu

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Andrieș, Vasile.

Educația nonformală: aspecte conceptuale și funcționale: Compendiu / Vasile Andrieș, Veronica Clichici; coordonator științific: Vasile Andrieș; Ministerul Educației, Culturii și Cercetării, Institutul de Științe ale Educației. – Chișinău: IȘE, 2020 (Tipogr. „Print-Caro”). – 68 p.: fig., tab.

Referințe bibliogr.: p. 63-66 (56 tit.) și în subsol. – 70 ex.

ISBN 978-9975-48-183-0.

37.015(075)

A 54

